

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ Ι' • ΑΡΙΘΜ. 90 • ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1986 • ΧΕΣΒΑΝ 5747

מה שבו אהלִיד יעקב משכנתִיד ישראל

«Πόσον ώραῖαι εἶναι αἱ κατοικίαι σου, Ἰακώβ, αἱ
σκηναί σου, Ἰσραήλ».

(Ἀριθ. 24:5)

Μνήμη καί ἀκοή πολέμου

Τοῦ κ. ΧΡΗΣΤΟΥ ΜΑΛΕΒΙΤΗ

Η συγκλονιστικότερη ἐμπειρία τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου ἴσως δέν προκύπτει ἀπό τὰ τραγικά περιστατικά του, πού λησμονοῦνται. Περισσότερο προέρχεται ἀπό τήν ὁλοένα ἀνανεούμενη συνειδητοποίησή μας πῶς τοῦτος ὁ φριχτός πόλεμος δέν ἀφῆσε στοὺς περιλειπομένους κανένα μάθημα. Τό φοβερότερο γεγονός τοῦ αἰῶνα μας, στό τέλος δέν μᾶς ἐσυνέντισε οὐδόλως, ἀφοῦ καί πάλι ἕνας ἐπικείμενος παγκόσμιος πόλεμος ἐξακολουθεῖ νά ρυθμίζει τίς σχέσεις τῶν κρατῶν μεταξύ τους. Καί προπαντός, ἡ πυρηνική του προοπτική σκοτεινιάζει τό μέλλον τοῦ ἀνθρώπου στή γῆ ὁλοτελῶς.

Μπορεῖ νά θυμούμαστε τὰ καθέκαστον συμβάντα τοῦ τελευταίου παγκοσμίου πολέμου. Ἀλλά πλέον ἀπό μακριά, ὡς ἱστορικοί ἀναδιφητές, ἤ ὡς κάποτε αὐτόπτες μάρτυρες πού ἀπό καιρό πλέον ἐλησμονήσαμε τὰ τοτινὰ αἰσθήματά μας: τοῦ φόβου, τῆς ἀγωνίας, τῆς ἐσχάτης ἀπελπίσας.

Μᾶς χωρίζουν πλέον πολλές δεκαετίες ἀπό τότε. Καί θά λέγαμε πῶς ἡ λησμονία ἢ ἔστω ἡ ἀπομείωση τῶν συγκινησιακῶν ἐντάσεων ἐγγράφονται στό νόμο τῆς ζωῆς. Ἡ ὁποία ζωὴ σπεύδει πρὸς τὰ ἐμπρός μέ τὰ καινούργια φυῖτρα τῆς τὰ ἀκαΐα, πού μέ λευκὴ τῇ μνήμῃ πορεύονται πρὸς τό μέλλον ὡσάν νά μή συνέβη τίποτε στό παρελθόν.

Μᾶς τρομάζει αὐτὴ ἡ ἀναισθησία τῆς ζωῆς. Μολονότι τῆς ἀποδίδουμε δίκαιο. Ἄν ἦταν νά μή διέφευγε ἀπό τόν κλοιό τῆς κάθε φορά θανάσιμης περιπλοκῆς τῆς θά εἶχε ἐκλείψει πρό πολλοῦ. Καί ἡ ζωὴ δέν πρέπει νά ἐκλείψει ἀπό τόν κόσμο τοῦτο. Γι' αὐτό περικαλύπτει τό παρελθόν τῆς μέ τὰ πέπλα τῆς λησμονιάς. Ὅ,τι ἀπομένει μνήμῃ εἶναι τῶν βιβλίων καί τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ζωὴ ἢ ἴδια εἶναι ἀτσάλινο ἔλασμα πού ἀπάνω του δέν μπορεῖ νά ἀποτυπωθεῖ ἡ ἱστορία. Ἐτσι ἀμόλυπτη ἀπὸ ἱστορία ἔχει τὴ δύναμη νά γράφει ὁλοένα καινούργια ἱστορία.

Ὁ ἀνθρώπος ὅμως ἔχει τὴ βιολογικὴ ζωὴ μόνον ὡς ὑπόβαθρό του. Ὅπου ἐπάνω του στηρίζεται ἡ πνευματικὴ του ζωὴ. Ἐκεῖ δέν λειτουργεῖ ἡ λησμονία. Ἐκεῖ τελεῖται καί τελεσιουργεῖται ἡ ἀνάμνηση, πού εἶναι ὁρος τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Ἡ σῶρευση τῆς ἐμπειρίας τοῦ παρελθόντος ἐπιφέρει τόν φωτισμό καί τίς συνειδητοποιήσεις βάθους. Εἶναι ἡ ἀξιούμενη ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ζωὴ διάσωση τῶν συμβαινόντων στή μικρὴ καί μυστηριακὴ σχεδία τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς, ἡ ὁποία διασχιζει τοὺς ζοφωμένους ὤκεανούς τοῦ ὄντος.

Ἐν τέλει, ὁ δεῦτερος παγκόσμιος πόλεμος διασώζεται στό ἐπίπεδο τοῦ πνεύματος, ὡς ἡ μεγάλη Παιδεία τῆς ὀδυνόμενης ὑπαρξῆς. Πολλαπλὴ ἡ φρίκη αὐτοῦ τοῦ

πολέμου, ἡ ὁποία μᾶς φέρνει πρὸς τὴν ἀφετηριακὴ ἀπορία. Ἀπὸ πού βγῆκε τόσο δαιμονικὸ κακό, καταμεσῆς μιᾶς Εὐρώπης πού εἶχε βαθιὰ γεωργηθεῖ ἀπὸ τὸ ἰνὺ τῶν εὐγενέστερων ἰδεῶν, πού εἶχε δαφιλῶς κατασπαρεῖ ἀπὸ σπόρους τῶν ἠθικότερων προσδοκιῶν, πού εἶχε πλούσια ποτισθεῖ ἀπὸ τίς εὐεργετικὲς βροχὲς μιᾶς ἀνυπέρβλητης καλλιτεχνίας; Καί ὁ θερισμός ἦσαν οἱ δράκοντες: οἱ αἰμοσταγεῖς, οἱ φονικοί, οἱ τρομαχτικοί, πού οὔτε τὰ παραμύθια τοὺς φαντάστηκαν ποτέ.

Ὡστε τό κακό φωλιάζει καί στὴν ψυχὴ τοῦ πιό καλλιεργημένου ἀνθρώπου! Ὡστε ὁ πολιτισμός εἶναι μιὰ νησίδα (μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου) καταμεσῆς τῆς θάλασσας τῶν κοιμισμένων ἐνστίκτων τῆς καταστροφῆς, πού σάν τοῦτα διεγερθοῦν κατακαλύπτουν τὴ νησίδα καί παρασύρουν στὸν ἀγριο παφλασμό τους ὅσα ἐπάνω τῆς ἔχουν κτισθεῖ!

Ἐκτοτε γνωρίζομε ὅτι ζοῦμε στὶς ἀκρογυαλιές τῆς θάλασσας τοῦ μίσους, πού ὅταν διεγερθεῖ θά μᾶς σαρώσει. Ἐκτοτε ζοῦμε δίπλα στὶς πυρηνικὲς κεφαλές πού ἀκατάπαυστα ἐπὶ σκοπὸν μᾶς σημαδεύουν. Ὅλοι οἱ ἀνθρώποι, καί ὁ καθένας μας χωριστά, ἔχομε καταδικασθεῖ στὴν ἐσχάτη τῶν ποινῶν καί τὰ ὅπλα τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἀποσπάσματος ἤδη μᾶς σημαδεύουν. Ὁ ἐπικεφαλῆς ἀναμένει τὴν ἐντολὴ νά φωνάξει τό «πῦρ».

Πρόκειται γιὰ τὴν πλέον χαλεπὴ ὥρα τῆς παγκόσμιας ἱστορίας, ὕστερα ἀπὸ τὸν πλέον χαλεπὸ πόλεμο τοῦ ἀνθρώπου.

Βέβαια, ἕνας παγκόσμιος πόλεμος ἐγέννησε τὸν Ὀμηρο, τὴν Παιδεία τῆς Ἑλλάδος. Πολλοὶ παγκόσμιοι πόλεμοι, στὶς εὐρεῖες πεδιάδες τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, μέ τοὺς πολλοὺς Ναβουχοδονόσορες, ἐγέννησαν τὴ Βίβλο, τὴν παιδεία τῆς Δύσεως. Μὲ τόσο βαρὺ τίμημα, λοιπόν, κερδίζεται ἡ ἐμβάθυνση τοῦ πνεύματος, ἡ ἀκράα του αὐτοσυνειδησία! Μιὰ ἀποκαλυπτικὴ ἰδέα, λοιπόν, πού ἀστράφτει ἐξαφνὴ καί καταλάμπει τὸν οὐρανὸ τῆς ἐγκοσμιότητάς μας, προϋποθέτει ἀσκήκτο πόνο καί συντριμὸ καί σκοτωμὸ.

Αὐτὲς οἱ ἀνάλαφρες ἰδέες, οἱ ὁποῖες πετοῦν ὡσάν λευκὰ περιστέρια ἀπὸ συνειδηση σέ συνειδηση, καί τίς ἱλαρύνουν καί τίς αἶρουν πρὸς τὰ ὕψη, ἱστορικῶς εἶναι πολὺ βαριές, ἴδιο μολύβι. Πρέπει νά ἐκκαμινευθοῦν βου- νά ὀδύνης γιὰ νά σταλάξει ἕνας κόμπος ἀπευθοῦ χρυσοῦ. Τῆς Ἀρτας τό γεφύρι πρέπει νά στεριωθεῖ στό νεκρὸ κορμὶ τῆς γυναῖκας τοῦ ἴδιου τοῦ πρωτομάστορα! (Ἡ ἰδιοφυΐα τοῦ δημοτικοῦ ποιητῆ εἶναι ἀνυπέρβλητη). Ὅποιος περνάει τὰ γεφύρια τοῦ πολιτισμοῦ πρέπει νά συνειδητοποιεῖ ὅτι στὰ θεμέλια τοὺς ἔχει ἡχῆσει σπαρακτικὴ κραυγὴ σφαζομένου.

ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Ἀποψις τοῦ «Ἐχάλ Ἀκόδες» τῆς Μεγάλης Συναγωγῆς τοῦ Τέλ Ἀθίθ

Τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου οἱ νεκροὶ ἔχουν ταφεῖ ἀπὸ καιρὸ. Καὶ ὁ θρῆνος ἔχει καταπαύσει. Τὰ εἰρεῖ-
πια ἀποσύρθηκαν ἀπὸ καιρὸ. Στὰ διανοιγμένα πεδία και-
νούργιες πόλεις σφύζουν ἀπὸ νέα ζωὴ. Πού ἡ ἐπιθανά-
τια κραυγὴ παιδιοῦ στὰ θεμέλιά τους τίς ἀκυρώνει ἠθι-
κῶς, ἴσως καὶ μεταφυσικῶς, καὶ τίς καθιστᾷ ἱερόσυλες.

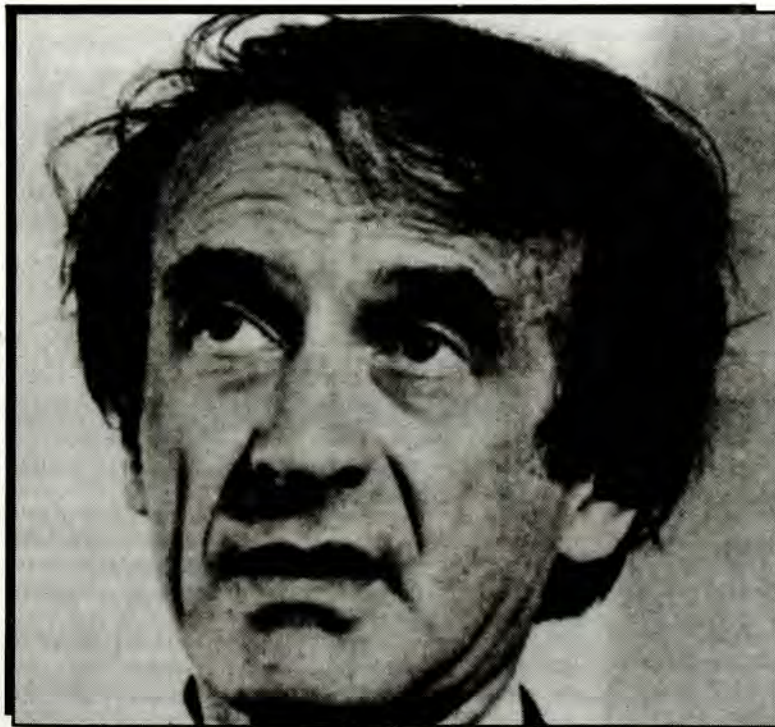
Δέν εἶναι γνωστὲς ὅλες οἱ κραυγὲς τῶν ἀθῶν παι-
διῶν πού ἐμαρτύρησαν στὸν πόλεμο, παρὰ μόνο στοὺς
ὀρφανεμένους γονεῖς τους. Μιά ἀπὸ αὐτὲς τίς φωνές
φρόντισε ἡ τύχη νὰ γίνεи ἐπώνυμη μέσα στὴν ἱστορία. Εἶ-
ναι ἡ φωνὴ τῆς μικρῆς "Ἀννας Φράνκ. Τὰ ἀθῶα της μάτια
καθρέφτιζαν τοὺς γαλανοὺς οὐρανοὺς μιᾶς πρώιμης καὶ
εὐτυχισμένης εὐαισθησίας. Τὰ ἀλλοιθώρισε φριχτὰ ἡ
φρίκη τῶν στρατοπέδων συγκέντρωσης καὶ τὰ κατασκό-
τωσε τὸ σκότος τῆς θηριωδίας τῶν δεινῶν της. Δέν μπο-
ρεῖ νὰ ζητήσει ἡ παιδοῦλα τοῦ "Ἀμστερνταμ τὴ δικαίωσή
της, διότι εἶναι πλέον ἀνῆμπορη, ὅπως ἀνῆμπορη ἦταν
τὴν ὀλέθρια ἡμέρα πού τὴν ἄρπαξαν τὰ καμιόνια τοῦ θα-
νάτου γιὰ νὰ τὴ στοιβάξουν στοὺς τόπους ὅπου ἱερουργεῖτο ἡ φρίκη. Τὴ δικαίωση πρέπει νὰ τὴν παραχωρήσου-
με ἐμεῖς, ἀπὸ δικό μας χρέος.

Ὁ τρόμος τῆς "Ἀννας Φράνκ δέν θὰ πάγωσε τὴν εὐ-
στροφή διάνοιά της, πού θὰ ἀποροῦσε βαθιά γιὰ τὰ συμ-
βαίνοντα στὸν τόπο τὸν πλέον πολιτισμένο τῆς ὑψη-
λίου. Πρὸς τί τόσο δαιμονικὸ κακό; Ὁλόκληρη ἡ παγκό-
σμια ἱστορία δέν μπορεῖ νὰ ἀποκριθεῖ στὴν ἀπορία τοῦ
φονευμένου παιδιοῦ. Τουλάχιστο ἔτσι ἡ ἀθῶα παιδοῦλα
μᾶς κρατᾷ σέ ἐγρήγορη. Καὶ τοῦτος εἶναι ἕνας τρό-
πος δικαίωσης, πού ἴσως γαληνέψει τὴν ἀθαφτη ψυχὴ
της.

(Ἀπὸ τὴν «Εὐθύνη»,
Σεπτέμβριος 1983)

Τὸ Νόμπελ Εἰρήνης στό «Ὁλοκαύτωμα»

Τὸ Νόμπελ Εἰρήνης '86 ἀπονεμήθηκε στὸν Ἑλίε Βί-
ζελ, συγγραφέα καὶ δημοσιογράφο, 58 ἐτῶν πού ἐ-
πέζησε τοῦ "Αουσβιτς καὶ τοῦ Μπούχενβαλντ καὶ ἀ-
φιέρωσε τὴ ζωὴ του στό νὰ μὴν ξεχαστεῖ τὸ Ὁλοκαύτω-
μα... «Εἶμαι βαθύτατα συγκινημένος», εἶπε στό σπίτι του,
στὴ Νέα Ὑόρκη, ὅταν τοῦ ἀνήγγειλαν, τηλεφωνικά, τὴ
βράβειυσή του. «Τὸ Νόμπελ θὰ μοῦ ἐπιτρέψει νὰ μιλήσω
καὶ νὰ ἀκουστῶ», πρόσθεσε. «Δέν ἔπαθα ποτέ μου νὰ μι-
λῶ, ἀλλὰ, σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, νομίζω ὅτι οἱ ἀνθρω-
ποι θὰ μὲ ἀκούσουν πιὸ προσεκτικὰ, ἢ, περισσότεροι ἀν-
θρωποι θὰ μὲ ἀκούσουν τώρα. Αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ νόημα
τῆς διακρίσεως». Σὲ τηλεοπτικὴ συνέντευξη πρὸς τὰ
νορβηγικὰ κανάλια, πού εἶχε μαγνητοσκοπηθεῖ προκα-
ταβολικά — ὁ Βίζελ εἶχε, ἐπανειλημμένα, προταθεῖ γιὰ
τὸ Νόμπελ Εἰρήνης — ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου
τῆς Βοστώνης ἔδωσε τὸ πικρὸ πορτραῖτο τῆς ἐποχῆς
μας, σήμερα. «Τὸ μίσος, ὁ ρατσισμὸς καὶ ὁ φανατισμὸς ἐ-
πικρατοῦν στὸν κόσμον μας πού εἶναι σέ φοβερὴ κατά-
σταση! Δέν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει εἰρήνη ἀνάμεσα στὰ ἔ-
θνη, ὅταν ὁ ρατσισμὸς, ὁ ἀντισιμιτισμὸς καὶ κάθε μορφὴ
ἐγνώστου φανατισμοῦ σφραγίζει τὴν ἐποχὴ μας. Τί εἰ-

Ἑλίε Βίζελ: Τὸ Νόμπελ θὰ μοῦ ἐπιτρέψει νὰ μιλήσω καὶ νὰ ἀκουστῶ

Τὸ συγγραφικὸ του ἔργο

«Ὁ Βίζελ εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς σημαντι-
κότερους πνευματικούς ἡγέτες καὶ τὸ μῆ-
νυμά του στὴν ἀνθρωπότητα, βασισμένο
στὴν προσωπικὴ του ἐμπειρία ὡς κρατου-
μένου εἶναι ἐρήμην καὶ ἀνθρώπινη ἀξιο-
πρέπεια. Ἡ πεποίθησή του ὅτι οἱ δυνά-
μεις πού μάχονται τὸ κακὸ στὸν κόσμον
μποροῦν νὰ θριαμβεύσουν, εἶναι ἕνα πι-
στεύω πού ὀφείλεται σέ ἐπώδυνο προσω-
πικὸ βίωμα», τονίζεται στὴν ἀνακοίνωση
τῆς Ἐπιτροπῆς Νόμπελ.

Ὁ Γάλλος συγγραφέας, Φρανσουά
Μωριάκ, προλόγισε τὸ πρῶτο μυθιστόρη-
μά του «Νύχτα» (1958) πού ἐμπεριέχει τίς
ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς του ἡλικίας στὰ
στρατόπεδα συγκεντρώσεως.

Συνέχεια αὐτοῦ τοῦ βιβλίου ἀποτελοῦν
τὰ ἔργα «Ἡ αὐγὴ» καὶ «Ἡ Μέρα». Τὸ συγ-
γραφικὸ του ταλάντο ἐπιβεβαίωσαν τὰ βι-
βλία του «Ὁ ζητιάνος τῆς Ἱερουσαλὴμ»
(βραβεῖο Μέντισις 1968), «Ἡ διαθήκη ἐ-
νός γιοῦ», «Σημεῖα ἐξόδου», πού ἀναφέ-
ρονται μόνιμα στὰ θέματα τοῦ κακοῦ καὶ
τοῦ Θεοῦ.

ναι, άλλωστε, ο πόλεμος παρά η ανώτατη έκφραση του φανατισμού, του ρατσισμού, του αντισημιτισμού;...

Δέν βραβεύτηκα εγώ, αλλά η Μνήμη Όλοκαυτώματος, η αίτια που πρέπει να μην ξεχνάμε, αν δεν θέλουμε να επαναληφθεί η γενοκτονία, πίσω από κάποιο άλλο προσώπιο φανατισμού και ρατσιστικής αντίληψης».

Ο Βίτζελ γεννήθηκε στις 30 Σεπτεμβρίου 1928 στο Σίγκετ, μικρή πόλη της Τρανσυλβανίας, στα ρουμανικά σύνορα κοντά στην Ουκρανία. Ο άστος καταστηματούχος πατέρας του ο Σλόμο Βίτζελ, μίλησε στο παιδί για την αξία του δυτικού πολιτισμού και για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η μητέρα του Σάρα επέμενε και πέτυχε ο γιος της να διδαχθεί τα ιερά βιβλία του Ιουδαϊσμού κοντά σε σοφούς καθηγητές. Και ο Έλιε έγινε ένας λόγιος μυστικιστής, αφού πέρασε μέσα από την ανείπωτη κόλαση γερμανικών στρατοπέδων συγκεντρώσεως. Την άνοιξη του 1944 οι ναζί έστειλαν τους 15.000 Έβραίους συμπολίτες του στην Πολωνία, στο Άουσβιτς. Εκεί είδε τη μητέρα του και τη μικρότερη αδελφή του να πεθαίνουν στους θαλάμους των αερίων. Εκείνον και τον πατέρα τους τους έστειλαν στο Μπούχενβαλντ, όπου ο Σλόμο πέθανε από πείνα και δυσεντερία. Σέ ηλικία 15 ετών, ζωντανός νεκρός, ο Έλιε, απελευθερώθηκε, ξαναβρήκε τις δύο μεγαλύτερες αδελφές του και εγκαταστάθηκε στη Γαλλία. Σπούδασε στη Σορβόνη και δίδασκε τη Βίβλο. Μετά, πήγε στην Ίνδία, όπου έμαθε αγγλικά και σπούδασε συγκριτικό άσκητισμό. Στη συνέχεια, πήγε το 1948 στην Παλαιστίνη, όπου άρχισε να εργάζεται ως δημοσιογράφος και να γράφει για τον αγώνα του Ισραήλ να ξαναγίνει έθνος. Τό 1956, ως ανταποκριτής μιάς εφημερίδας του Τέλ Άβιβ, ο Βίτζελ έστάλη να καλύψει τις εργασίες στα Ήνωμένα Έθνη. Εκεί, στην Τάμις Σκουαίρ της Νέας Υόρκης, τον χτύπησε ένα ταξί. Στην ανάρρωση, αποφάσισε να εγκατασταθεί στην Αμερική και να αγωνιστεί από εκεί σ' αυτό που είχε τάξει ως σκοπό της ζωής του — να μην ξεχάσει η ανθρωπότητα το Άουσβιτς και το Μπούχενβαλντ, τους ανθρώπους που έγιναν «νούμερα» και μετά σκιές θανάτου. Γι' αυτό τον απέκάλεσαν «Ιεραπόστολο των νεκρών» επειδή στά βιβλία του και στα άρθρα του έδινε τη συγκλονιστική μαρτυρία του τί είχε συμβεί. Ο Βίτζελ τιμήθηκε τον Απρίλιο του 1985 με το ανώτατο Χρυσό Μετάλλιο του Κογκρέσσου, το οποίο του απένειμε ο πρόεδρος Ρέγκαν για την ιδιότητά του ως έπικεφαλής του Αμερικανικού Συμβουλίου Μνήμης Όλοκαυτώματος, σέ συνδυασμό με τη δουλειά του στην προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την λογοτεχνική του συμβολή. Η δέ τελετή της απονομής είχε πάρει υπέρμετρη δημοσιότητα γιατί ο Βίτζελ προσπάθησε να αποτρέψει τον Ρέγκαν να επισκεφθεί τό νεκροταφείο στο Μπίτμπουργκ, όπου ήταν θαμμένοι οι άξιωματοίχοι ναζί. «Η θέση σας δεν είναι εκεί, κύριε πρόεδρε», του είχε πει. «Η θέση σας είναι με τά θύματα των Ες - Ες».

Η έκλογή της επιτροπής Νόμπελ, η οποία συχνά προκαλεί έντονες αντιδράσεις, επικροτήθηκε έφέτος σχεδόν από την πλειοψηφία του πολιτικού κόσμου.

Ακόμη και ο εκπρόσωπος της Οργανώσεως για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης στο Όσλο, Όμάρ Κιτρίμο εξέφρασε την έπιδοκιμασία της οργανώσεώς του τονίζοντας ότι ο Βίτζελ αγωνίζεται για τά δικαιώματα των μειονοτήτων και πώς τό Νόμπελ Ειρήνης ίσως τον οδηγήσει να στρέψει την προσοχή του στον αγώνα του παλαιστινιακού λαού.

Η δρ. Ρίτα Λεβή - Μονταλτσίνι
Βραβείο Νόμπελ Ίατρικής 1986

□ Ρίτα Λεβή - Μονταλτσίνι — Στάνλεϋ Κόεν

Η δρ. Ρίτα Λεβή Μονταλτσίνι, 77 ετών, του Ίνστιτούτου Κυτταρικής Βιολογίας της Ρώμης και ο δρ. Στάνλεϋ Κόεν, 63 ετών, της Ίατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Βαντερμπιλτ της Νάσβιλ του Τεννεσή, τιμήθηκαν με τό βραβείο γιατί οι εργασίες τους άνοιξαν νέους δρόμους στην έρευνα της αναπτύξεως των κυττάρων.

Στην ανακοίνωση της Καρολίνασκα τονίζεται ότι οι ανακαλύψεις των δύο έπιστημόνων, στή δεκαετία του 1950 και των άρχών του 1960, μπορούν να βοηθήσουν στην ταχύτερη και καλύτερη έπούλωση των δερματικών παθήσεων και παράλληλα αυξάνουν τις πιθανότητες έπιβιώσεως των πρόωρα γεννημένων παιδιών.

Τά έπιτεύγματα της έρευνας των δύο έπιστημόνων όσον άφορά τό νευρικό παράγοντα αναπτύξεως και τό «έπιδερμικό παράγοντα αναπτύξεως», συμβάλλουν στην καλύτερη κατανόηση των γενεσιουργών αίτιών πολλών άσθενειών, όπως είναι οι δυσπλασίες, οι κακοήθεις όγκοι, οι γενετικές άνωμαλίες, η καθυστέρηση της έπουλώσεως των τραυμάτων, αλλά και η έκφυλιστική νόσος του Άλτσχάιμερ (γεροντική άνοια) ενώ διευκολύνουν την τελειοποίηση των τεχνικών της καλλιέργειας των κυττάρων, αναφέρεται στην ανακοίνωση.

Οι ανακαλύψεις των δύο έπιστημόνων αν και έγιναν τουλάχιστον μία τριακονταετία πριν, άρχισαν μόλις τά τελευταία δέκα χρόνια να χρησιμοποιούνται κλινικά, ιδιαίτερα ο έπιδερμικός παράγοντας αναπτύ-

Ο δρ. Στάνλεϋ Κοέν: Βραβείο Νόμπελ Ίατρικής 1986

Ξεως, ό όποϊος έχει έλεγχθει κλινικά, στίς ΗΠΑ, τή Σουηδία καί πολλές άλλες χώρες.

Ή δρ. Λεβή Μονταλτσίνι είναι ή πρώτη επιστήμων πού απέδειξε τήν ύπαρξη καί τό ρόλο του παράγοντα αναπτύξεως των νευρικών κυττάρων στην ανάπτυξη του νευρικού συστήματος, ενώ ό Στάνλεϋ Κοέν απέδειξε τήν ύπαρξη παράγοντα αναπτύξεως της επιδερμίδος πού επεμβαίνει στον πολλαπλασιασμό καί τή διαφοροποίηση των κυττάρων της επιδερμίδος άλλα καί άλλων ιστών.

Σέ κέντρο προσφύγων

□ Ή δρ. Λεβή Μονταλτσίνι γεννήθηκε καί σπούδασε στού Τορίνο. Στή διάρκεια της γερμανικής εισβολής στην Ίταλία, στον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, έπειδή ήταν Έβραία, αναγκάστηκε νά καταφύγει στή Φλωρεντία

όπου εργάστηκε ως γιατρός σέ ένα κέντρο προσφύγων.

Τό 1951 πήγε στίς Ήν. Πολιτείες, όπου έως τό 1972 εργάστηκε ως καθηγήτρια Βιολογίας στού Πανεπιστήμιο Σάιντ Λιούις της Ουάσιγκτον. Έπέστρεψε στην Ίταλία τό 1977 καί σήμερα εξακολουθεί νά εργάζεται ως διευθύντρια του τμήματος Έρευνών Κυτταρικής Βιολογίας του Έθνικού Συμβουλίου Έπιστημονικών Έρευνών, στή Ρώμη.

Ή δρ. Λεβή Μονταλτσίνι, ή όποία έχει καί τήν αμερικανική ύπηκοότητα, είναι ή τρίτη ιταλικής καταγωγής γιατρός στην όποία απονέμεται τό βραβείο Νόμπελ Ίατρικής, από τό 1969.

□ Ό δρ. Στάνλεϋ Κοέν, Έβραϊός τό θρήσκευμα, γεννήθηκε στού Μπρούκλιν της Νέας Υόρκης όπου μαθήτευσε. Σπούδασε στού κολλέγιο Όμπερλίν του Όχάιο καί έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στού Πανεπιστήμιο του Μίτσιγκαν.

Άργότερα, εργάστηκε στην Ίατρική Σχολή του Πανεπιστημίου του Κολοράντο καί στού Πανεπιστήμιο Σάιντ Λιούις της Ουάσιγκτον όπου καί συνεργάστηκε στενά μέ τήν δρ. Λεβή Μονταλτσίνι.

(Τά κείμενα γιά τό Νόμπελ προέρχονται από τήν «Καθημερινή», 14 καί 15.10 1986).

Τά συγχαρητήρια του Κ.Ι.Σ.

Τό Κεντρικό Ίσραηλιτικό Συμβούλιο έστειλε στόν κ. Elie Wiesel τό παρακάτω τηλεγράφημα, ύπογεγραμμένο από τούς πρόεδρο καί γεν. γραμματέα κ.κ. Ίωσηφ Λόβιγγερ καί Δαυίδ Σαρφατ.

«Ό Έβραϊσμός της Ελλάδος, ό όποϊος κατά 86% άποδεκατίστηκε τήν ίδια εποχή καί στού ίδιο μέρος από τούς ίδιους πού εξόντωσαν τήν οίκογένειά σας καί έκαναν καί σάς νά ύποφέρετε σέ μία ήλικία πού έπρεπε νά χαρείτε τή νεότητά σας, μέ μεγάλη χαρά καί ένθουσιασμό πληροφορήθηκε τή δικαιοτάτη απόφαση της άπονομής του Βραβείου Νόμπελ Ειρήνης. Σας στέλνουμε τά θερμά μας συγχαρητήρια καί ευχόμαστε στού Θεό νά σας δίνει ύγεια καί δύναμη γιά νά συνεχίζετε τό μέχρι τώρα θεάρεστο έργο σας».

ΠΡΙΝ 80 ΧΡΟΝΙΑ

Ή Ίσραηλτική Κοινότης Αθηνών

"Όλα προοδεύουν εις τόν κόσμον καί τας Αθήνας" ούτε μπορούσε νά κάμη εξαίρεσιν του κανόνος ή φιλοπρόοδος Ίσραηλτική Κοινότης της πόλεώς μας. Τώντι εις τό διάστημα των έξ τελευταίων έτών έχει προοδεύσει πολύ. Τήν πρώτην άχουροειδή έκείνην Συναγωγήν αντικατέστησε νέα καί εύπρόσωπος, επί της όδου Μελιδόνη, τό Ισόγειον της όποίας χρησιμεύει ως σχολείον. Τό Ίσραηλιτικόν νεκροταφείον είνε, τώρα, ιδιαί-

τερον, έπιμελημένον, μέ φυλακείον κ.λπ. Έν γένει ή περιουσία της Κοινότητος αντιπροσωπεύει ύπέρ τας 40.000 δρχ., ενώ μέχρι πρότινων έτών ήτο ουσιαστικώς άνύπαρκτος, τά δέ μέλη της, εις τυχόν άτυχίας του βίου των, έπρεπε νά καταφεύγουν εις τήν φιλανθρωπίαν των εύπόρων όμοθρήσκων των, δεδομένου δι ή Ίσραηλτική Κοινότης των Αθηνών έσπερειτο πάσης οικονομικής ικμάδος».

(Έστία, 4.4.1906)

Φιλοσοφία καί λογοτεχνία τῶν Ἑβραίων τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας

Τοῦ ΛΑΖΑΡΟΥ ΒΕΛΕΛΗ

Γνωστόν τυγχάνει ὅτι μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀράβων καθυπόταξιν τῆς Ἰσπανίας οἱ Ἑβραῖοι μετέφεραν εἰς τὴν χώραν ταύτην ἐκ τοῦ Ἰράκ τὸ κέντρο τῆς πνευματικῆς τῶν δράσεως καὶ αὐτόθι ἔμαθαν ἀπὸ τούς νέους κυριάρχους ὁμοῦ μέ τὴν χρῆσιν τῶν στιγμῶν πρὸς παράστασιν τῶν φωνηέντων τὰ ὅποια δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὰ ἀλφάβητα τῶν σημιτικῶν γλωσσῶν καὶ τὴν ὁμοιοκαταληξίαν εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ στίχου, εἰ καί, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ **Δὼν Ἰσαάκ Ἀβραβανέλ**, κατὰ τὴν ἀποδοχὴν τῶν συστημάτων τοῦ ὧν δὲν περιορίσθησαν εἰς τὴν ἀπλὴν ἀπομίμησιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπηύξησαν καὶ πολυλῶς ἐβεβλίωσαν. Εἰς τούς Ἑβραίους ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος ἡ ἐν τῇ Δύσει διάδοσις τῆς ἑλληνικῆς σοφίας πολλοὺς αἰῶνας πρὸ τῆς αὐτόσε μεταναστεύσεως τῶν δαδούχων τοῦ Βυζαντίου, τοῦτο δὲ διότι αὐτοὶ μετέφραζον λατινιστὶ τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων τὰ ὅποια προηγουμένως χάριν τῶν Ἀράβων εἶχαν μετενεχθῇ εἰς τούτων τὴν γλῶσσαν.

Καὶ οἱ Ἑβραῖοι οἱ ὅποιοι ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τῶν Σελευκιδῶν ἔδειξαν εἰς τὴν πατρίαν τῶν ἐστὶν ἀγάπην διὰ τὴν θύραθεν παιδείαν ἐξηκολούθουν φιλοσοφούντες καὶ ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ Εὐρώπῃ ὑπὸ τούς Ἀράβας· ἐκ παραλλήλου δὲ μέτ' αὐτῶν ἐργαζόμενοι ἐδημιούργησαν τὴν θαυμαστὴν τῶν λογοτεχνιῶν τῆς Ἰσπανικῆς περιόδου ἡ ὅποια περιλαμβάνει πέντε ἑκατονταετηρίδας τῆς ἱστορίας τῶν, καὶ τῆς ὁποίας πλὴν πολλῶν ἄλλων ἐξαίρετον προϊόν εἶναι τὸ ἔργον τοῦ **Μαϊμονίδου** (ἀποθανόντος περὶ τὸ 1204 μ.Χ.) γραφέν πρὸς διάσωσιν τῆς κλυδωνιζομένης θρησκείας καὶ δυνάμενον πρὸς παράστασιν τῶν ἐκατέρωθεν ἀντιθέτων τάσεων νὰ ἀντιπαραβληθῇ πρὸς τὴν σύγχρονον ἐργασίαν τοῦ Ἀραβὸς **Ἀβερροῦ** καταλήξαντος εἰς συμπεράσματα ὑλιστικά καὶ καθ' ὅλου ἀντιθρησκευτικῆς διδασκαλίας.

Ὅτι ἀνάλογος ἐκ παραλλήλου δράσις ἐξετυλίσσετο καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον ὑπάρχουσι μὲν στοιχεῖα διὰ τῶν ὁποίων ἡδύνατο νὰ ἀποδειχθῇ τοῦτο, ἀλλ' οὐδεμία μέχρι τοῦδε ἐγένετο φροντίς περὶ προσηκούσης ἐρεῦνης καὶ χρησιμοποίησεως τῶν περὶ τούτου πηγῶν. Δέν θὰ εἶναι βεβαίως ὑπερβολὴ ἐάν, λόγου χάριν, εἰπώμεν ὅτι ἀπαξάπαντες οἱ Ἕλληνες ἀγνοοῦσιν ὅτι ἡ **αὐτοκράτειρα Εἰρήνη** ἐπεμψεν ἀποκρισάριον εἰς Λούκκαν τὸν Ἑβραῖόν τῆς ὑπὲρ τοῦ **Καλάνυμον** πρὸς συνάντησιν **Καρόλου τοῦ Μεγάλου**, ὁ ὁποῖος μετέβη εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην μετὰ τὴν ἐξ ὀλοκλήρου καθυπόταξιν τῶν Λογγοβάρδων ὅπως πανηγυρίσῃ τὴν ἐν τῇ βορείῳ Ἰταλίᾳ ἐγκατάστασιν τῆς κυριαρχίας του. Τὸ διάβημα ἐκεῖνο τῆς Εἰρήνης εἶχεν ἀναμφιβόλως σκοπὸν τὴν συνένωσιν τῶν δύο τμημάτων τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἀκριβῶς τότε διὰ τῆς στέψεως τοῦ Καρόλου χωρισθέντων ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ πῶς μὲν διεξήχθησαν αἱ περὶ τούτου διαπραγματεύσεις ἰδιαιτέραι ἱστορικὰ ἐρευνᾶν θὰ φέρωσιν ἴσως εἰς φῶς, φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ Καλάνυμος δέν ἐπανήλθεν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως ἔδωκεν εἰς αὐτόν τιμᾶριον ἐν Γαλλίᾳ παρά τὰ Πυρηναῖα, πολλοὶ δὲ Καλάνυμοι ἐμφαίνονται εἰς τὰς μετέπειτα γενεάς ὡς διαπρέψαντες εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἑβραϊκῶν γραμμάτων ἐν

Γερμανίᾳ, ἀλλ' οὐδεὶς μνημονεύει τὴν ἐκ τοῦ Βυζαντίου καταγωγὴν των, ὡς καὶ τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα δηλοῖ μετὰφρασις ὧν τῶν ἑβραϊκῶν λέξεων Σχέμ (ὄνομα) καὶ Τῶβ (καλόν). Ὅτι ὁ κόσμος ἦτο τότε, μίαν δηλαδὴ χιλιετηρίδα πρὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἀπληλαγμένος θρησκευτικῶν ἀντιπαθειῶν εἶναι φανερόν, ἀφοῦ καὶ ὁ Κάρολος εἶχε στείλῃ εἰς Βαγδάτην ἀντιπρόσωπον Ἑβραῖον πρὸς τὸν **Χαλίφην Χαρρῶν Ἐλ Ρασίδ**, καὶ οὗτος πάλιν Ἑβραῖον ἀποκρισάριον πρὸς τὸν Κάρολον.

Καὶ εἰς τὸ Ταλμούδ καὶ τὴν κατόπιν αὐτοῦ θρυλικὴν λογοτεχνίαν τῶν Ἑβραίων τὴν γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα **Μιδράς** ἀφθονοῦσι παρείσακτοι ἑλληνικαὶ λέξεις, ἀτυχῶς παρεφθαρμένοι, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἐκ τῆς ἀβελτηρίας τῶν ἀπανταχοῦ ἀλλογλώσσων ἀντιγραφῶν· καὶ σήμερον δέν ἀνοίγει τίς λεξικὸν τῆς ὀψιαιτέρας ἑβραϊκῆς χωρὶς νὰ εὑρῇ εἰς πᾶσαν σελίδα ὀνόματα καὶ ῥήματα τοιαύτης προελεύσεως. Τοῦτο ὑπεμφαίνει οἰκειότητα τῶν Ἑβραίων μετὰ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀλλ' ἐάν συνέτασσον εἰς ταύτην καὶ ἰδικὰ τῶν ἔργα τυγχάνει ἀδηλον, καὶ θὰ μείνῃ ἴσως διὰ παντός ἀδηλον παρ' ὅλην τὴν ρητὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἑβραίου περιηγητοῦ **Βενιαμὶν ἐκ Τουδέλας** ὅστις ἐπισκεφθεὶς τὰς Θήβας τῷ 1147 — αὐτὴ εἶναι ἡ ἀληθὴς χρονολογία συμπίπτουσα μετὰ τὴν Βάν Σταυροφορίαν — εὑρεν ἐκεῖ δύο χιλιάδας Ἑβραίων — ἀτόμων, οὐχὶ οἰκογενειῶν — μεταξύ τῶν ὁποίων λέγει ὅτι τινὲς εἶχον ἐφαμιλλοὺς ὡς πρὸς τὴν σοφίαν μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Οἱ Ἑβραῖοι τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Καὶ οἱ περὶ μὲν τοῦ εἶδους καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἑλληνομαθείας τῶν Ἑβραίων τούτων τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὐδεμίαν πληροφορίαν δυνάμεθα νὰ πορισθῶμεν στηριζομένων ἐπὶ θετικῶν δεδομένων, ὅτι δὲ καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν χρῆσιν τῆς πατροπαράδοτου γλώσσης των, ὁ ὑπὸ τοῦ Βενιαμὶν ἔπαινος τῶν Θηβαίων δέν εἶναι ἀπλοῦν φιλοφρόνημα, ἀποδεικνύει ἡ ΚΔ' πλᾶξ τῶν πανημοιοτύπων τοῦ Neubauer ἡ ὅποια εἰναιεὶλημμένη ἐκ τῆς προσθίας ὀψεως τῆς σελίδος 60 τοῦ ἐκ Θηβῶν κώδικος 2518 τοῦ ἔτους 1267, ὅστις διαλαμβάνει συνάμα περὶ ἀστρονομίας καὶ ἀστρολογίας, δύο ἀλληλενδέτων παιδευμάτων συγχεομένων πανταχοῦ γῆς ἐν τῇ διανοίᾳ τῶν σοφῶν πρὸ τῆς τῇ βοηθεία τοῦ τηλεσκοπίου ἐπακριβοῦς διαπιστώσεως τῶν συμπερασμάτων τῆς ἀστρονομίας καὶ τῆς διαρρήξεως τῶν πρὸ τίνος δεσμῶν αὐτῆς μετὰ τῆς ἀερολόγου ἀδελφῆς τῆς. Ἡ χρονολογία τοῦ θηβαϊκοῦ κώδικος εἶναι ἐξόχως σπουδαία, διότι μᾶς φέρει εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ **Tommaso d' Aquino** καὶ εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τοῦ **Dante**. Εἰσηγεῖτε δὲ τὸ ζήτημα περὶ τῆς καταστάσεως τῶν σπουδῶν τούτων ἐν Βυζαντίῳ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων. Πού ἠρύσθησαν οἱ Ἑβραῖοι τῶν Θηβῶν τὰς ἐν τῷ 2518 κώδικι περιεχομένας γνώσεις; Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ ὅλου χειρογράφου θὰ παράσχῃ τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ πολυσήμαντον ταῦτο ἐρώτημα.

ΟΙ Έβραίοι της Κρήτης

Μεταβαίνοντες εκ της Βοιωτίας εις Κρήτην καταπλέομεν εις τό 'Ηράκλειον τό μέχρι του τέλους της επανάστασεως Candia καλούμενον. ΟΙ Έβραίοι σοφοί των άλλων χωρών είχαν πλάσει κολακευτικούς λογοπαίγνιον εις τιμήν των όμοφύλων συναδέλφων των του τόπου μεταγραμματίσαντες τό όνομα αυτού δι' έβραϊκών στοιχείων καί άκόπως σχηματίσαντες την λέξιν Kandeia, την όποιαν άνέλυσαν εις KAN, φωλεά καί DEA, γνώσις, πολυμάθεια, ύποδηλούντες ούτω μετά τινος έμφάσεως ότι ή πόλις εκείνη, Kandeia, ήτο έξοχον ένδίαίτημα σοφίας καί έπιστήμης. Έξ αυτής σώζονται εις τάς μεγάλας βιβλιοθήκας της Εύρώπης πολλά χειρόγραφα μεταξύ των όποιων καί άξια μελέτης έργα συγγραφέων άνηκόντων εις την αίρεσιν των Καραϊτών, της όποιας οί όπαδοί βαίνουσι συνεχώς έλαττούμενοι καί προσεγγίζουσι την παντελή έξαφάνισιν.

ΟΙ Έβραίοι της Ζακύνθου

Εκ Kandeia κατήγετο, ως αυτός άφηγεΐται, ό **Άβραάμ Κοέν** όστις έν Ζακύνθω διαβιών έφιλοτέχνησεν έβραϊστί έμετρον μετάφρασιν του όλου Ψαλτηριού άκολουθών άπαρεγκλίτως τούς κανόνas της γραμματικής καί άπταιστως έφαρμόζων τά μετρικά σχήματα ως είχαν καθιερωθή έν 'Ισπανία μέ κανονικήν διαδοχήν ίάμβων καί σπονδείων καί μέ όμοιοκαταληξίας. Καί έν τώ έργω αυτού εις μέν τούς βραχυτέρους ψαλμούς έκαστον έδάφιον έξειλήχθη εις όκτάστιχον πολλάκις στροφήν, εις άλλους δέ αί στροφαί έποίκιλλον κατά την έκτασιν έκάστου μέχρις ού διά τόν μακροσκελέστατον πάντων, τόν 119, έφιλοπόνησεν 176 τετράστιχα άπαντα του αυτού ρυθμού καί μετ' ίσης αξιοζήλου άκριβείας. Έξεδόθη τό έργον τουτο έν Βενετία μέ την εικόνα του ποιητου καί προεισαγωγήν περιέχουσαν καί ώραϊον σονέττο φίλου του τινός, εις τόν όποιον είχαν υποβάλει τό χειρόγραφον, συγχαίροντος δέ αυτόν διά την έπιτυχίαν καί παρατηρούντος ότι αί όμοιοκαταληξίαι του Κοέν προσδίδουσιν επιπρόσθετον διάκοσμον εις την φυσικήν καλλονήν του πρωτοτύπου. Είναι δέ ώραία ή άπάντησις την όποιαν έγραψεν ό ποιητής μας δ' άλλου σονέττου ένθα έκαστος στίχος λήγει μέ την αυτήν λέξιν την όποιαν ό πρώτος μετεχειρίσθη εις την αντίστοιχον γραμμήν του φιλοφρονήματός του, καί τουτο γίνεται άνευ ούδέ της έλαχίστης παρεκκλίσεως εκ των περι τό λεκτικόν ή την προσώδιαν κανόνων.

Τουτο ύπενθυμίζει τάς νυκτερινάς συγκεντρώσεις ένός χειμώνας πρό της 'Ελληνικής 'Επανάστασεως εις τό άρχοντόσπιτο των **Μερκάτη** έν Ζακύνθω όταν έδίδοντο εις τόν Σολωμόν εκ του προχείρου λέξεις τινές δι' ύποχρεωτικής όμοιοκαταληξίας αυτός δέ άπεσύρετο ιδιαίτέρως καί μετά δίωρον διάστημα επανήρχετο εις την αίθουσαν άπαγγέλλων τό άναμενόμενον ίταλικόν σονέττο.

Τουτο επανελήφθη εις 20 συγκεντρώσεις εκείνου του έτους μέ άσυγκράτητον ένθουσιασμόν των άκρωμένων, εκ των όποιων τις μετ' όλίγον έν άγνοία του ποιητου τά έδημοσίευε. 'Η Ζάκυνθος δύναται νά καυχάται ως πατρίς τριών κατά τόν αυτόν αιώνα διασήμων ποιητών, των όποιων δίδονται ένταύθα τά όνόματα κατά την χρονολογικήν σειράν της γεννήσεώς των: του **Άβραάμ Κοέν**, του **Ugo Foscolo** καί του **Διονυσίου Σολωμού**.

'Εν τη βιβλιοθήκη του Βατικανού ό κατάλογος των έ-

Μαρμάρινη στήλη στό Μουσείο Ρεθύμνου

Στό Μουσείο Ρεθύμνου ύπάρχει ή εικονιζόμενη μαρμάρινη στήλη μέ ρωσική έπιγραφή καί τό έβραϊκό 'Αστέρι του Δαυΐδ (Μαγκέν Νταβίντ).

βραϊκών χειρογράφων περιέχει άνέκδοτα έργα Έβραίων συγγραφέων έχόντων ως οικογενειακά τά όνόματα **Καλομούτης, Καψάλης, Δελεμέδιγος** (εκ Κρήτης), **Άφεντόπουλος** καί άλλα, οΐτινες έχειρίσθησαν επιδεξίως την γνησίαν έβραϊκήν του όψιαιτέρου τύπου πραγματευόμενοι θέματα άναγόμενα εις τόν βίον καί την τελευτήν του **Μεγάλου Άλεξάνδρου**, την φιλοσοφίαν του **Άριστοτέλους**, την ιατρικήν του **Ίπποκράτους** καί του **Γαληνού**, ούχί άμοιρα άγνώστων άλλοθεν πληροφοριών ή πρωτοτύπων παρατηρήσεων έπιστημονικού χαρακτήρος. Έκ των τοιούτου είδους έργων ίδιαίτερας μνείας άξιον τυγχάνει τό περί διοικήσεως του κράτους υπό **Άριστοτέλους** του Σταγειρίτου χάριν του **Άλεξάνδρου** φιλοπονηθέν καί εκ μέν της ελληνικής μεταφρασθέν πρώτον εις την άραβικήν, εκ ταύτης δέ κατά τόν 18' αιώνα εις την έβραϊκήν κατά χειρόγραφον μέχρις ήμών διασωθέν, ένω ούτε του ελληνικού πρωτοτύπου, ούτε λατινική τυχόν μετάφρασις, ούδέν μέχρι τουδε ίχνος άνεκαλύφθη.

Μαρδοχαΐος Χωματιανός

Ας έλθωμεν τώρα εις σπουδαιότατον κεφάλαιον του παρόντος ύπομνήματος, εισάγοντες ένα συγγραφέα του όποιου τό οικογενειακόν επίθετον ήτο **Χωματιανός**, τό δέ προσωπικόν όνομα **Μαρδοχαΐος υΐός του Έλιέζερ**. Έγεννήθη άρχομένου του 16' αιώνα καί έσεμνύνετο καλών έαυτόν δι' άντιστοιχών έβραϊκών λέξεων "Ελληνα Κωνσταντινουπολίτης, **ΑΚΟΥΣΤΑΝΤΙΝΙ ΑΊ'ΕΥΑΝΙ** επιζήσας της άλώσεως τριάκοντα έτη. Δύναται νά θεωρηθή ό σοφότερος άνθρωπος της εποχής του, καί μεταξύ των όμοφύλων του είναι πανθολογούμενως

Φιλοσοφία και λογοτεχνία τῶν Ἑβραίων τῆς Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας

ἀξιος τῆς τιμητικῆς ταύτης διακρίσεως. Κατά τόν ΙΒ' αἰώνα ἐγεννήθη ἐν Ἰσπανίᾳ ὁ **Ἀβραάμ Ἰβν Ἑσδρά** ὅστις πολλῶν ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καί νόον ἔγνων,

ἔγραψε δέ ποικίλα ἔργα πολὺ ἐκτιμώμενα διὰ τὴν ἀξίαν τῶν. Οἱ σημερινοὶ βιβλιογράφοι δίδουσι τιμῆς ἔνεκεν εἰς τὸν ἡμέτερον **Χωματιανόν** τὴν ὀνομασίαν **Ἰβν Ἑσδρά** τοῦ ΙΕ' αἰῶνος.

Ἦτο οὐ μόνον κάτοχος ἐμβριθῆς τοῦ Ταλμούδ καί τῆς ἀπὸ γραμματικῆς ἀπόψεως ἀγνῆς πατροπαραδότου γλώσσης τῶν Ἑβραίων, ἀλλὰ καί ἐντριβέστατος εἰς τὴν θύραθεν παιδείαν, τὰ φιλοσοφικά, τὰ μαθηματικά, τὴν ἱστορίαν καί τὴν ὡς ἀνωτέρω εἰπομεν μετὰ τῆς ἀστρολογίας συμπεφυρμένην ἀστρονομίαν, εἰς τὰς ὁποίας καί ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καί ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων συγχρόνων σοφῶν ἐθεωρεῖτο ὡς αὐθεντία. Καί ἐδίδασκε μὲν πάντα ταῦτα πότε ἐν Κωνσταντινουπόλει, πότε ἐν Ἀνδριανούπολει, εἰς αὐτόθι σχολὰς ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυμένας, ἀλλὰ καί κατέλιπε περὶ αὐτῶν χειρόγραφα σωζόμενα νῦν εἰς πολλὰς μεγάλας βιβλιοθήκας τῆς Εὐρώπης. Οὕτω λ.χ. οἱ Παρίσιοι καί ἡ Πετρούπολις διεφύλαξαν ἔργα αὐτοῦ μαθηματικο - ἀστρονομικά καί ἐρμηνευτικά τῆς Ἱερᾶς Γραφῆς, ἐνθα πολλάκις λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ χωρίων τινῶν τοῦ κειμένου ἀναπτύσσει διεξοδικῶς τὰ μετὰ τούτων σχετιζόμενα θέματα κατὰ τὰ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του πορίσματα τῆς ἐπιστήμης καί προκαλῶν ἐνίοτε ἀντιλογίας τὰς ὁποίας δὲν ἀφήνει ἀνευ ἀπαντήσεως. Ἡ ἐν Ὁξωνίᾳ Βοδλεϊανῇ Βιβλιοθήκῃ κατέχει χειρόγραφον αὐτοῦ σχολιάζον τὴν Φυσικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ δὲ ἐν Πάρμα καί Παρίσιος περιέχουν κατ' ἐρωταπόκρισιν διδασκαλίαν περὶ Συλλογισμοῦ. Παρόμοιον ἔργον περὶ ἀριθμητικῆς καί γεωμετρίας εἰς δύο μέρη διηρημένον κατέχουσιν ἐν χειρογράφῳ τὸ Βερολίνον, οἱ Παρίσιοι καί ἡ Πετρούπολις. Εἰς τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Περαικοί Πίνακες» γνωστὸν ἀστρονομικὸν ἔργον τοῦ Ζ' αἰῶνος ἔγραψεν ἔφηβος ἐτι ὢν (τῷ 1425) διεξοδικὰ σχόλια σωζόμενα ἐν Παρίσιος καί Πετρούπολει ὁμοῦ μὲ πραγματείας περὶ κατασκευῆς τοῦ πρό πολλοῦ ἤδη ἐν χρῆσει Ἀστρολάβου, εἰς δὲ ἐνὼ ἀκόμη οὐδεμία περὶ τηλεσκοπίου ὑπέφωσκεν ἰδέα προσετέθη τότε νέα παραπλήσια ἐφευρέσις τοῦ Ἀραβος **Ἀλ Τσαρκαλά**, ἡ ὁποία κατέστη γνωστὴ διὰ χειρογράφων τοῦ ἡμετέρου Χωματιανοῦ ἐν Μονάχῳ. Παρίσιος καί Πετρούπολει σωζομένων. Ἐπίσης ἔγραψε περὶ προσδιορισμοῦ τῶν ὥρῶν τῆς ἡμέρας διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἡλίου ἐπὶ πλακὸς γινομένης σημειώσεως τῆς ἐντὸς τοῦ ὀρίζοντος κινήσεώς του κατὰ τοὺς διαφόρους μῆνας τοῦ ἔτους (τοῦ προδρόμου τοῦ ὥρολογίου) ἐν χειρογράφῳ τῆς Πετρούπολεως, τὸ ὁποῖον περιέχει ἐν τέλει πραγματείας εἰς τὸν Χωματιανὸν ἀποδιδιομένην περὶ ἡλιακῆς καί σεληνιακῆς ἐκλείψεως. Ὁ Ἀραβ φιλόσοφος **Αὐερροῦ** τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἔγραψε σχόλια εἰς τὸ ὑπὸ **Ἀριστοτέλους** ἔργον περὶ οὐρανοῦ καί κόσμου, ἀλλὰ δὲ ἐπιπρόσθετα σχόλια ἐγράφησαν κατόπιν ἐπὶ τῆς μελέτης τοῦ Αὐερροῦ, καί ταῦτα εἰς τὸν Χωματιανὸν ἀποδίδονται.

Ὁ **Χωματιανός** ἦτο Ραββανίτης, τουτέστιν ὁπαδὸς καί τηρητὴς τῆς πολυπλόκου καί λεπτεπιλέπτου θεολογίας τοῦ Ταλμούδ, ἀλλὰ διέκειτο φιλοφρόνως πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν Καραϊτῶν τῶν ὁποίων ἡ πίστις περιορίζετο εἰς τὰ διδάγματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον οἱ Ραββῖνοι δὲν τὸν ἡγάπων πολὺ οὔτε ζῶντας οὔτε μετὰ τὸν θάνατόν του, τοῦθ' ὅπερ ἐξηγεῖ τὴ μὴ διὰ τοῦ

τύπου ἐκδοσιν τῶν ἄλλως τε σπουδαίων αὐτοῦ ἔργων. Εἶχεν ὅμως μετὰ τῶν μαθητῶν του ἐν Ἀνδριανουπόλει πολλοὺς Καραίτας οἵτινες ἡρέσκοντο νὰ τὸν ἀκούωσιν ὁμιλοῦντα περὶ τοῦ Ταλμούδ. Εἰς τὴν ἐρμηνευτικὴν αὐτοῦ ἐργασίαν εἶχε πρότυπον τὸν τρεῖς ἀπὸ αὐτοῦ αἰῶνας ἀκμάσαντα καί ἀνωτέρω μνησθέντα Ἰβν Ἑσδρά, πρὸς τὸν ὁποῖον ἦτο λίαν ἀφοσιωμένος χωρὶς ὅμως νὰ θυσιάσει διὰ τοῦτο τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς σκέψεως, οὕτως ὥστε οὐχί σπανίως φωρᾶται ἐν ἀπροκαλύπτῳ πρὸς ἐκεῖνον διαστάσει.

Συμπέρασματα

Τὰ ἀνωτέρω σημειωθέντα ἄγουσιν εἰς τὸ εὐχάριστον συμπέρασμα ὅτι ἐν τῇ Βυζαντινῇ Αυτοκρατορίᾳ οἱ Ἑβραῖοι ἔζων καί κοινωνικῶς καί ἠθικῶς ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας, ὥστε ἐπεδίδοντο ἀνέτως καί εὐδοκίμως εἰς διανοητικὴν ἐργασίαν, δι' ἧς ἀνύψωσαν ἑαυτοὺς εἰς παρόμοιον ἐπίπεδον τῶν πρὸ τοῦ Τορκουεμάδα ἐν Ἰσπανίᾳ ὁμοφύλων τῶν ἡ δὲ ὑπὸ εἰδικοῦ ἀνδρός ἐπισταμένη καί λεπτομερὴς μελέτη τῶν ἀνεκδότων χειρογράφων θὰ καταστήσει τοῦτο ἐπωφελῶς γνωστὸν εἰς τοὺς περὶ τὰς τύχας τῆς ἐπιστήμης ἀσχολουμένους ἐρευνητάς, ἐνῶ συνάμα θὰ προσθέσει ἀξίον λόγου κεφάλαιον εἰς τὴν ἐνδοξὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου.

(Ἀπὸ τῆ Φωνῆ τοῦ **Ἰσραήλ**, ποῦ ἐκδιόταν στήν Ἀθήνα, Σεπτέμβριος 1936).

ΣΥΛΛΟΓΗ CECIL ROTH, MS. 46 ΑΠΟ ΤΗΝ JUDAICA ENCYCLOPEDIA

Ἑβραϊκὸ ποίημα στὰ ἑβραιοελληνικά.

Κέρκυρα τοῦ 18ου αἰ.

Ένας γενναίος Έλληνοεβραίος πολεμιστής του 1940 - 1944

Η διπλή θυσία
ένος ήρεμου
καί ταπεινού ανθρώπου

Του κ. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ ΤΣΑΤΣΟΥ

Δικηγόρου

Αναχώρηση μαχητών για τό μέτωπο.

Γράφοντας λίγα, από όσα νωπά και ολοζώντανα διατηρεί η μνήμη μου για τη διπλή θυσία του νεκρού φίλου και συμπατριώτη μου Σάμ Μωυσή, πραγματοποιώ, ύστερα από μισό σχεδόν αιώνα, ήθικη υποχρέωση. Ο Σ.Μ. και οι δύο του αδελφές, η Τζούλια και η Εξυπνη και δμορφη μικρή Χανά ή Άννα, γεννήθηκαν στην Ελλάδα από Έβραίους γονείς που είχαν έλθει από την Ισπανία. Όλη ή οίκογένεια διατηρούσε ζωηρή τη σφραγίδα και τά χαρακτηριστικά της φυλής της. Στην εμφάνιση, στό ύφος, στη συμπεριφορά, στην κίνηση και στην όμιλία. Τούς γνώρισα κατά τό 1938 από την Τζούλια Μωυσή που εργαζόταν ως γραμματέας και δακτυλογράφος στο δικηγορικό γραφείο (Βησσαρίωνος 8) των Κωνσταντίνου Τσάτσου, Θεμιστοκλή Τσάτσου και Γ. Μαριδάκη, από τό όποιο άρχισα την επαγγελματική μου σταδιοδρομία.

Ο Σάμ Μωυσης ήταν ένας νέος σεμνός, μεθοδικός και Έβραϊός μέχρι τό κόκκαλο. Όραματιζόταν τό ανεξάρτητο κράτος του Ισραήλ και πίστευε ότι θά πρόφθαινε νά ζήσει στους κόλπους της ελεύθερης πατρίδας του. Ήταν βέβαιος ότι θά γύριζε στις ρίζες του και στην ιερή γή των προγόνων του. Όταν όμως τά όνειρά του έγιναν πραγματικότητα, αυτός είχε φύγει από τη ζωή. Πρίν κηρυχθεί ό έλληνοϊταλικός πόλεμος έχασα τόν Σάμ Μωυσή. Από την αδελφή του την Τζούλια έμαθα ότι στις 23 Αύγουστου 1940 έπιστρατεύθηκε μέ άτομική πρόσκληση κι έφυγε άμέσως για τόν τομέα του στα σύνορα. Σε λίγο κηρύχθηκε ό πόλεμος και βρέθηκαν κι εγώ στην Άλβανία. Δέν μου δόθηκε ή εύκαιρία νά επικοινωνήσω μαζί του από τό μέτωπο.

Μέ θυμήθηκε όμως αυτός. Έγραψε στην Άθήνα, πήρε την διεύθυνσή μου από τό γραφείο μου και κατά τό τέλος Ιανουαρίου του 1941 μου έστειλε την πρώτη του έπιστολή. Μου έγραφε ότι ή μονάδα του ένεπλάκη στόν άγώνα κατά των Ιταλών από την πρώτη μέρα του πολέμου και ότι άγωνίστηκε σκληρά. Στην άρχή αντιμετώπι-

σε συνεχείς επιθέσεις του έχθρου, αλλά ύστερα από όρισμένο χρόνο και όρισμένους έπιτελικούς έλιγμούς πέρασε στην άντεπίθεση. Έκτοτε ή μιά νίκη διαδεχόταν την άλλη. Μπήκαν στην Άλβανία και κατέβαιναν προς τη θάλασσα. Ή έπιστολή έχει τούτο τό σημαντικό: Ήταν γεμάτη από έξαρση και πάθος για τόν άγώνα και χαρακτηριστική άγάπη για την Ελλάδα. Μου έγραφε ακόμη ότι ένιωθε ύπερηφάνεια γιατί πολεμούσε για δύο πατρίδες και ότι πίστευε ακράδαντα στην τελική νίκη του ελεύθερου κόσμου για την όποια θά πολεμούσε μέχρι θανάτου. Οι συλλογισμοί του στηρίζονταν σε σωστή εκτίμηση των μέχρι τότε δεδομένων που τά έρμήνευε και μέ μιά περίεργη δημιουργική φαντασία, την όποια δικαίωσε ή μετά τόν θάνατό του πραγματικότητα. Σ' αυτό τό γράμμα έγραφε σάν ένας πεπειραμένος διπλωμάτης. Υποστήριζε μέ άκλόνητη βεβαιότητα ότι θά έβρισκε δικαίωση και ό καθολικός άγώνας και ό άγώνας των Έβραίων. Ο ένθουσιασμός του ήταν άμετρος και ή προσφορά του προσφορά χωρίς όρια. Είχε ζητήσει από τη μονάδα του νά τόν θεωρεί μόνιμος ως έθελοντή κάθε δύσκολης ή έκτακτης άποστολής.

Κάτι παρόμοιο άκουσα νά λέγεται και για τόν έφεδρο άνθυπολοχαγό του πυροβολικού Γρ. Ζαφειρόπουλο. Τό μόνο παράπονο του Σάμ Μωυσή ήταν οι δύσκολες καιρικές συνθήκες και ό φόβος των κρουοπαγημάτων, τά πρώτα ένοχλήματα από τά όποια είχε άρχισι νά αισθάνεται. Ή έπιστολή του αυτή τελείωνε μέ κάποιο έβραϊκό ρητό που δέν τό θυμάμαι. Δυστυχώς δέν την βρίσκω για νά τη δημοσιεύσω ατόφια. Ήταν όμως ένα έξαιρετικά ύπερηφανο κείμενο στο όποιο προβαλλόταν ή θαρραλέα σκέψη και ή άποφασιστικότητα ενός Έβραίου της διασποράς που διέθετε τό ίσχυρό και άκατάβλητο κύτταρο της φυλής του. Νομίζω, άλλωστε, ότι «Ισραήλ» σημαίνει «ίσχυρός». Στο γράμμα του άπάντησα άμέσως, κάνοντας και μιά ένθουσιώδη κριτική.

Ύστερα από άρκετό καιρό πήρα κι άλλο γράμμα από

“Ένας γενναίος Έλληνοεβραϊός πολεμιστής του 1940 - 1944

τόν Σάμ Μωυσή. Αυτή τη φορά όχι ευχάριστο. Μου έγραφε από τό Στρατιωτικό Νοσοκομείο Ίωαννίνων γιά νά μέ πληροφορήσει ότι έπαθε κρουοπαγήματα τρίτου βαθμού, ότι άρνήθηκε νά μπει σέ νοσοκομείο μέ τήν πρώτη εμφάνισή τους καί ότι του έκοψαν καί τά δυό πόδια, χωρίς νά αποκλειστεί καί άλλη επέμβαση. Τό περίεργο είναι ότι δέν μου παραπονιόταν γιά τήν άπελπιστική του κατάσταση, αλλά γιά τό ότι βγήκε όριστικά από τόν άγώνα. Τελείωνε τονίζοντάς μου καί πάλι τήν πίστη του στή νίκη. ‘Η αύστηρή συνέπεια καί ή σταθερότητα στίς σκέψεις του, στίς ιδέες του καί στά συναισθήματά του ξεπερνούσαν κάθε προσδοκία. Οί σκέψεις του ήταν σκέψεις γενναίου, σκέψεις ιδεολόγου.

Αυτή ήταν ή πρώτη θυσία του Σάμ Μωυσή. Θυσία στήν Ελλάδα.

‘Η δεύτερη θυσία

‘Ο Σάμ Μωυσής άποθεραπεύθηκε καί βγήκε από τό Στρατιωτικό Νοσοκομείο από τούς τελευταίους κατά τόν Νοέμβριο του 1941, άφού ύποβλήθηκε καί σέ νέες έγχειρίσεις. Μετά τήν έξοδό του από αυτό παρουσιάσθηκε μέ τά δεκανίκια στά γραφεία τών Τράστ, τών όκτώ τότε επιχειρήσεων Χαρτοποιίας, πού δούλευε ως λογιστής, γιά νά αναλάβει έργασία. Του τό άρνήθηκαν παρά τόν νόμο. Μέ έντολή του έκανα άγωγή ένώπιον του άρμοδίου δικαστηρίου, πού τόν δικάωσε. ‘Η σχετική άπόφαση έχει τόν αριθμό 425/42 καί είναι δημοσιευμένη στό νομικό περιοδικό «‘Επιθεώρησης ‘Εργατικού Δικαίου» του έτους 1942 στή σελίδα 695 μέ σχετικά σχόλια δικά μου. ‘Αναφέρω τήν άπόφαση αυτή ως άποδεικτικό στοιχείο, έπειδή στό Ιστορικό της βεβαιώνει γιά τή στράτευση, τόν άκρωτηριασμό, τή νοσηλεία κ.λπ. του Σάμ Μωυσή.

“Όταν άρχισε ό διωγμός καί ή συγκέντρωση τών ‘Εβραίων τής ‘Ελλάδος από τούς ναζί, πού ξανάφεραν τόν άντισημιτισμό σέ μεγαλύτερο καί περισσότερο κακούργο βαθμό από κάθε άλλο προηγούμενο, ό Σάμ Μωυσής καί ή οίκογένειά του κρύφτηκαν. Είχα όμως κάποια επικοινωνία μαζί του μέσω τής άδελφής του Τζούλιας. Του διεμήνυσα ότι μπορούσα νά τόν κρύψω στό σπίτι τής μάνας μου στή Γούβα (‘Αγιος ‘Αρτέμιος), πού έμενε μαζί μέ τήν άδελφή μου καί θά είχε τήν περιποίηση δύο γυναικών. Μου τό άρνήθηκε, χωρίς νά έξηγήσει γιατί. ‘Υποθέτω όμως, ότι δέν ήθελε νά χωριστεί από τούς δικούς του. Σέ λίγο οί ναζί έπιασαν όλη τήν οίκογένεια, έκτός από τή Τζούλια, πού διέφυγε τή σύλληψη λόγω γάμου της μέ

όρθόδοξο χριστιανό.

Οί βάρβαροι όδήγησαν κι αυτούς σέ στρατόπεδο συγκεντρώσεως, τούς θανάτωσαν σέ θάλαμο άερίων καί τούς έκαψαν, πλύν τής μικρής Χανά. Αυτή τήν άπελευθέρωσαν στό τέλος του πολέμου τά ρωσικά στρατεύματα. Τήν βρήκαν σέ άθλία κατάσταση νά δουλεύει σέ γερμανικό έργοστάσιο πυρομαχικών μέ τό άδειο παιδικό της στόμα από τά δόντια του. ‘Αγνωστο γιατί τής τά έβγαλαν οί Ούννοι, οί έπιστημονες δολοφόνοι τώσων εκατομμυρίων ‘Εβραίων.

Οί Ρώσοι τήν παρέδωσαν στή συνέχεια στους συμμάχους κι αυτοί τήν έστειλαν σέ νοσοκομείο του Παρισιού, όπου, παρά τίς προσπάθειες τών Γάλλων γιατρών, πέθανε. Πρόλαβε όμως νά τή δεί ζωντανή ή άδελφή της Τζούλια πού κατόρθωσε νά πάει στό Παρίσι. “Όταν γύρισε άπό τή Γαλλία μάς διηγήθηκε τά πιά πάνω, αλλά έν τώ μεταξύ τής σάλεψε τό λογικό από όσα είδε καί ύπέφερε. Στό τέλος ή Τζούλια πέθανε στό φρενοκομείο, θύμα κι αυτή τών ναζί, πού μέ τήν ιδιαίτερα βάρβαρη συμπεριφορά τους κατά τών ‘Εβραίων σημάδεψαν άνεξίτηλα όχι μόνο τήν Ιστορία του γερμανικού λαού αλλά καί όλόκληρης τής ανθρωπότητας.

‘Ετσι εκκληρίστηκε ή οίκογένεια του Σάμ Μωυσή.

‘Ετσι θανατώθηκε ό βαρείς άνάπηρος του έλληνοϊταλικού πολέμου, ό ‘Ελληνοεβραϊός αγωνιστής, πού από κάθε άλλο λαό θά έθεωρείτο πρόσωπο ιερό καί σεβαστό.

Αυτή ήταν ή δεύτερη θυσία του Σάμ Μωυσή, θυσία γιά τή φυλή του, γιά τίς ιδέες του καί γιά τή θρησκεία του. ‘Ετσι ολοκληρώθηκε ή τραγωδία του.

Δέν μπορώ νά πώ ποιά από τίς δυό αυτές θυσίες είναι ή πιο μεγάλη.

Μπορώ όμως νά πώ ότι ό Σάμ Μωυσής υπήρξε ένας άπό τούς γενναίους του πολέμου 1940 - 41.

(‘Από τήν «Καθημερινή», 27 - 28.10.1985)

Σχετικά ό κ. Τσάτσος συμπληρώνει:

«Λάθος μου ότι ή Χανά Μωυσή άπεβίωσε. Τήν 24 ‘Ιουλίου 1986 μου έτηλεφώνησε ότι ζεί εις τή Γαλλία». ‘Επίσης διευκρινίζεται ότι ή οίκογένεια Μωυσή κατάγεται από τή Θεσσαλονίκη. ‘Η Τζούλια Μωυσή ήταν ιδιαίτερα γραμματεύς του προέδρου κ. Κ. Τσάτσου, όταν αυτός διηγορούσε.

Γιά τή συμμετοχή τών ‘Ελλήνων ‘Εβραίων στον έλληνο - ιταλικό πόλεμο έχουν δημοσιευθεί άρθρα στά «Χρονικά» (τεύχος 2, ‘Οκτώβριος 1977, 12 ‘Οκτώβρη 1978, 33 Νοέμβριος 1980 κ.ά.).

‘Ο στρατός παρακολουθεί τίς κινήσεις του έχθρου από παρατηρητήριο

Τρεῖς ὑπέροχες γυναικεῖες προσωπικότητες τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ

Τοῦ κ. ΙΩ. ΔΡΟΥΛΙΑ

Καθηγητοῦ τῆς Ἀρσακείου
Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας

ΠΗΓΑΚΑΣ ΤΟΥ ΚΟΝΡΑΔ ΒΙΤΖ (1400 - 1445) ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Α' Μιά άλλοεθνῆς γυναικεία ὑποδειγματική προσωπικότητα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Ὁ ὑπερεθνισμός τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί ἠθικοκοινωνικά «άνθρωπιστικά» θέματα ἑνός ἱστορικοῦ βιβλίου τῆς.

Τό βιβλίον «Ρούθ», πού εἶναι τό ὄγδοο κατά σειρά τῆς Βίβλου, ἀνήκει στά ἱστορικά βιβλία τῆς Π.Δ. .

Ἡ Ρούθ ἦταν ἐθνική καί εἰδωλολάτριάς καί ὄχι Ἰσραηλτίσσα γυναίκα, τῆς ὁποίας ὁμως ἡ προσωπικότητα καί ἡ ἐν γένει διαγωγή ἐξαίρεται ἀντικειμενικά (στήν Παλαιά Διαθήκη), χωρίς προκαταλήψεις, σάν ὑποδειγματική σέ ἀντιπαράβολή μέ ἐκείνη τῆς Ἰουδαίας συνυφάδας τῆς. Ἀναφέρεται ἡ προσωπικότητά της ἐπὶ πλεόν, γιατί ἀπόγονοί της ἦταν ὁ Δαυὶδ καί ὁ Χριστός. Μέ τό νά προβάλλεται ἀπό τήν Π. Διαθήκη ἡ ἀ λ λ ὄ φ υ λ ῆ — ἀ λ λ ο ε - θ ν ῆ ς καί ἡ ἀ λ λ ὄ θ ρ σ κ η (μωαβίτισσα) σάν γυναικεῖο πρότυπο ἀνθρωπιστικῆς συμπεριφορᾶς καί πρόγονος τοῦ Μεσσία, καταδεικνύεται καί ἔτσι τό **πανανθρώπινο στοιχείο** πού περιέχει καί ἡ παγκοσμιότητα πού προβάλλει καί στήν ὁποία ἀποσκοπεῖ ἡ Βίβλος.

Παραρτίζονται ἀκόμη στό βιβλίον αὐτό οἱ **διανθρώπινες καί διαπροσωπικές** καθῶς καί οἱ **ἐνδοοικογενειακές σχέσεις** (νύφης καί πεθερᾶς).

Ἡ Ρούθ εἶναι ὑπέροχη μορφή, πρότυπο ἀφωσιωμένου καί ἀγαθοῦ ἀνθρώπου. Δέν ἐγκαταλείπει τή φτωχή χήρα πεθερά της, ὅταν ἡ ἴδια χάνει τόν ἀντρα της καί γιό ἐκείνης. Μένει πιστή στή μνήμη τοῦ ἀντρα της καί ἀφοσιώνεται στή μητέρα τοῦ ἀγαπημένου της. Γίνεται ἀκόμη καί ἐπαίτις, προκειμένου νά θρέψῃ τήν μητέρα τοῦ ἀνδρός της, μαζεύοντας (τῇ δεκάτῃ)⁽¹⁾ τά ὑπολειπόμενα στάχυα τοῦ θερισμοῦ τοῦ γαιοκτήμονα Βοόζ, πού προορίζονταν

γιά τούς ἀκτήμονες καί ἀφιερώνονταν σ' αὐτούς. Ἀναδεικνύεται ἔτσι **ἡρώιδα** στή ζωή.

Ὁ Βοόζ συγκινεῖται, πληροφορούμενος γι' αὐτήν καί τελικά τήν παίρνει σύζυγό του. Ἔτσι ἐπιστρέφεται ἡ ἀρετή καί ἀφοσίωση ἡ ἀνθρωπιστική. Ὑπεράνω ἐθνικότητας ἡ θρησκευματος θέτει ὁ συγγραφεύς τόν ἀνθρωπισμό ἐδῶ τῶν δύο.

Παραθέτομε ἀπόσπασμα ἀπό τό α' κεφάλαιο (στῖχ. 16 - 17), τό περιεχόμενο τοῦ ὁποίου εἶναι ἐνδεικτικό τῆς τρυφερότητας, τῆς στοργῆς καί τῆς ἀφοσίωσης τῆς Ρούθ πρὸς τήν πεθερά της: «*σὺ ὅπου ἐάν πορευθῇς, πορεύσομαι... ὁ λαός σου λαός μου καί ὁ Θεός σου Θεός μου καί οὐ ἐάν ἀποθάνῃς, ἀποθανοῦμαι κ' ἀκεῖ ταφῆσομαι*».

Β'. Μεταξὺ τῶν ἱστορικοδιδακτικῶν βιβλίων, συμπεριλαμβάνονται καί τά ἐπόμενα δύο, πού περιέχουν πατριωτικά θέματα, μέ **κεντρικές ἡρώιδες δύο διαπρεπεῖς γυναικεῖες προσωπικότητες** - Ἑβραῖδες.

1) Τό ὁμώνυμο βιβλίον «Ἰουδίθ».

Ἡ κεντρικὴ ὑπόθεσή του εἶναι ἡ ἐξῆς⁽²⁾: Οἱ Ἑβραῖοι ἐχουν κυκλωθεῖ ἀπὸ τούς Ἀσσυροβαβυλωνίους, οἱ ὁποῖοι στό μεταξὺ καταστρέφουν τό ὕδραγωγεῖο τῶν Ἰσραηλιτῶν, ὥστε νά τούς ἐξαναγκάσουν νά παραδοθῶν. Ἡ πολιορκία γίνεται καί ὄλο στενότερη. Ἡ ζωὴ τῶν πολιορκουμένων καταντᾷ ἀφόρητη. Ὅμως ἡ Ἰσραηλτίσσα πλοῦσια καί ὠραία χήρα Ἰουδίθ, ἐμπνεομένη ἀπὸ τήν πίστη καί τήν προσευχή, ἐνθαρρύνει τούς ἀρχόντες της καί καταστρώνει σχέδιο σωτηρίας τῆς πατρίδας της. Μαζὶ μέ τήν «ἄβρα» της (τῇ βάρια (θεραπαινίδα) ζητάει νά δεῖ τό στρατηγὸν Ὁλοφέρνη γιὰ νά τοῦ παραδώσῃ δηθεν μυστικά τῆς ὀχυρώσεως τῶν Ἑβραίων, ὥστε νά μπόρῃ νά τούς κατατροπώσῃ ἐκεῖνος εὐχερέστερα. Ἡ

Τρεῖς ὑπέροχες γυναικεῖες προσωπικότητες τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ

κατάσκοπος γίνεται δεκτὴ στό στρατόπεδο τῶν πολιορκητῶν. Καταθέλγει μέ τό κάλλος της καί τήν εὐφυΐα της τόν ἀρχιστράτηγο. Μετά τό γεῦμα, πού της παραθέτει ἐκεῖνος καί ἐνῶ πιά εἶναι μεθυσμένος, αὐτή τόν ἀποκεφαλίζει! Παίρνει τό κεφάλι του καί τό στήνει στό στρατόπεδο τῶν Ἑβραίων, οἱ ὁποῖοι τήν ὑποδέχονται μέ ἀλαλαγμούς χαρᾶς. Οἱ ἀλλόφυλοι ἐχθροί διαλύονται καί ἀποδεδικάζονται, ἐνῶ οἱ Ἑβραῖοι διασώζονται.

Ἡ ἡρώιδα Ἰουδίθ θά μείνει στούς αἰῶνες ὡς ὑπόδειγμα ἀφοσιώσεως στήν πίστη τῶν πατέρων της, παράδειγμα θεοσεβείας, φιλοπατρίας, ἀνδρείας, ἡρωισμοῦ καί αὐτοθυσίας⁽³⁾!

— Οἱ ὑπέροχες καί ἡρωικές γυναικεῖες μορφές δέν λείπουν ποτέ ἀπό τούς διαφόρους λαούς. **Οἱ σῴτῆρες γυναῖκες** ὑπάρχουν παντοῦ καί πάντοτε καί ὄχι μόνον οἱ σωτήρες ἄνδρες.

— Στό ἐν λόγω βιβλίον ἀναγράφονται ὀρισμένα ἀξιολογότατα ἀπό πολλαπλῆς ἐπόψεως, μεταξύ τῶν ὁποίων καί τὰ ἑξῆς:

«*Βάθος καρδίας ἀνθρώπου οὐχ εὐρήσετε καί λόγους τῆς διανοίας αὐτοῦ οὐ διαλήψεσθε· καί πῶς τόν Θεόν, ὃς ἐποίησε τὰ πάντα ταῦτα, ἐρευνήσετε καί τόν νοῦν αὐτοῦ ἐπιγνώσεσθε καί τόν λογισμόν αὐτοῦ κατανοήσετε*».

(Ἰουδίθ ἡ' 14)⁽⁴⁾.

2) Ἀκολουθεῖ καί ἄλλο **ιστορικοδιδακτικό βιβλίον** μέ κεντρικό πρόσωπο γυναικεῖα προσωπικότητα - πρωταγωνίστρια τοῦ βιβλικοῦ δράματος.

Εἶναι ἡ **Βιβλος «Ἑσθήρ»**. Πρόκειται γιά τήν Ἑβραῖα πού εἶχε γίνει σύζυγος τοῦ Πέρση βασιλιά Ξέρξη τοῦ Α' (στό κείμενο ἀναφέρεται ὡς Ἀρταξέρξης)⁽⁵⁾.

Τό κεντρικό θέμα εἶναι ἡ διάσωση τῶν Ἰσραηλιτῶν, κατά τήν αἰχμαλωσία καί κατοχή τους τήν περσική, ἀπό τήν ἐπιβουλή τοῦ Πέρση πρωθυπουργοῦ Ἀμάν.

Στό βιβλίον αὐτό, μεταξύ ἄλλων, εἶναι δυνατόν νά διαπιστωθοῦν οἱ **διασυζυγικές σχέσεις** στούς λαούς ἐκείνους (Ἑβραίους καί Πέρσες) ἰδιαζόντως δέ στίς ἡγεμονικές - βασιλικές οἰκογένειες. Οἱ Ἑβραῖες σύζυγοι δέν γονάτιζαν μπροστά στόν σύζυγό τους⁽⁶⁾, ἀντίθετα ἀπό τίς Περσίδες (πρβλ. μητέρα καί σύζυγο τοῦ Δαρείου νά γονυπετοῦν μπροστά στόν Μ. Ἀλέξανδρο). Ἡ **Ἑσθήρ** παρουσιάζεται καί γονατίζει μπροστά στόν βασιλιά καί σύζυγό της κατά τό περσικό ἔθος, γιά νά τοῦ ζητήσει ἀκρόαση. Ὁ πρωθυπουργός τοῦ Ξέρξη τοῦ Α', ὁ προειρημένος Ἀμάν ἐξυφαίνει ἕνα δαιμονιώδες ἐξοντωτικό σχέδιο κατά τῶν Ἑβραίων, οἱ ὁποῖοι, ὅπως προείπαμε, βρισκόντουσαν ὑποδουλωμένοι στούς Πέρσες. Τό ἐνστικτο τῆς ἐπιβιώσεως παρακινεῖ τούς Ἑβραίους ν' ἀντισταθοῦν μ' ἕνα τρόπο καταπληκτικά ἐνεργητικό. Ὁ Μαρδοχαῖος, θεῖος τῆς βασίλισσας (πρβλ. ἀντικατασκοπεῖα), πληροφορεῖται τό σχέδιο τοῦ Ἀμάν καί ἐνημερώνει σχετικά τήν ἀνηψιά του Ἑβραῖα βασίλισσα τῶν Περσῶν. Ὁταν ἐκείνη εἰσέρχεται στήν αἴθουσα τοῦ θρόνου στά βασιλικά ἀνάκτορα στά Σούσα, γιά νά ἀναφερθεῖ στόν σύζυγό της βασιλιά, καθισμένο στό θρόνο του, τήν παρεμποδίζουν οἱ σωματοφύλακές του, γιατί ἀπαγορευόταν ἀκόμη καί στή βασίλισσα σύζυγο νά παρουσιαστεῖ αὐθόρμητα καί αὐτόκλητα στόν μονάρχη ἄνδρα της. Μέ ἐπέμβαση του, ἀφήνεται ἡ γυναίκα του ἐλεύθερη νά προσέλθει (τό θέμα αὐτό καί ἡ προσωπικότητα τῆς Ἑσθήρ ἔχει ἐμπνεύσει μουσουργούς καί ζωγράφους)⁽⁷⁾. Ἡ ἡρωική καί φιλόπατρις Ἑσθήρ ἀποκαλύπτει στόν ἡγεμόνα τό καταχθόνιο σχέδιο τοῦ **ἀντισιωνισμοῦ καί ἀντισιμημιτι-**

«Ἰουδίθ καί Ὁλοφέρνης».

σμοῦ⁽⁸⁾ τοῦ πρωθυπουργοῦ του γιά τήν ἐξόντωση τῶν Ἑβραίων. Ὁ Πέρσης μονάρχης καταδικάζει σέ σταυρικό θάνατο⁽⁹⁾ τόν ἀπάνθρωπο πρωθυπουργό του. Ὁ Μαρδοχαῖος (Ἑβραῖος) ἀναλαμβάνει τό πρωθυπουργικό ἀξίωμα, πού τοῦ ἀνατέθηκε σέ ἐνδειξη εὐγνωμοσύνης ἐκ μέρους τοῦ ἡγεμόνα, τόν ὁποῖο εἶχε ἄλλοτε σώσει ἐκεῖνος. Ἡ γενοκτονία τῶν Ἑβραίων, τήν ὁποία ἐξύφαινε ὁ Ἀμάν, ἐξουδετερώνεται καί σώζεται ἔτσι ἕνας ὁλόκληρος καί ὑπέροχος ἀνυπεράσπιστος λαός, πού μοναδικός ὁμῶς φύλακάς του, ὅπως καί ὅλων, εἶναι ὁ Θεός «τῶν πάντων» ἐπόπτης καί σωτήρας (Ἑσθήρ ε' 1α)⁽¹⁰⁾.

FRANCESCO DONATELLO 1455 - 57 «ARRENTA

Τρεῖς ὑπέροχες γυναικεῖς προσωπικότητες τοῦ 'Ιουδαϊσμοῦ

Σημειώσεις

Τά ὡς ἄνω θέματα, καθώς καί οἱ παραπομπές καί ὑποσημειώσεις μας ἀποτελοῦν ἀποσπάσματα ἀπό πολυγραφημένες σημειώσεις μαθημάτων μας τοῦ Β' ἐτους σπουδῶν τῆς Ἀρσκειοῦ Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας, μέ τίτλο «Βιβλικά γραμματολογικά καί ἐρμηνευτικά ζητήματα», ἀκαδημ. ἔτος 1981 - 82.

(1) Γιά τήν «δεκάτη» καί τήν «κοινωνική μέριμνα γιά τοὺς ἀκτῆμονες» στὸν ἰουδαϊκὸ κόσμ. 9λ. 'Ι. Δροῦλῖα, 'Ιουδαϊσμός. Περιοδικό «Χρονικά», ὄργανο τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑλλάδος, ἔτ. Η', ἀρ. 76 - 77, Ἀπρίλιος, Μάιος 1985, σ. 19.

(2) Γιά τήν πολλαπλὴ ἀξία αὐτοῦ τοῦ βιβλίου καί τὰ ἀνάλογα θέματα καί ζητήματά του βλ. Παναγ. Μπρατσιώτου, εἰσαγωγή εἰς τήν Παλαιάν Διαθήκην, Ἀθῆναι 1937. Τό βιβλίον τῆς Ἰουδαίθ, σ. 231 - 238. Πρβλ. Ἡλία Μουτσούλα, Ἰουδαίθ, ὀρθοσκευτική καί ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία, Ἀθῆναι 1965, τόμ. 6ος, στ. 941 - 943.

(3) Ἡ προσωπικότητα, ἡ μορφὴ καί ἡ ἀνδρεία τῆς Ἰουδαίθ ἀποβαίνουν θέμα ἐπιφανῶν Εὐρωπαίων καλλιτεχνῶν - ζωγράφων καί μουσουργῶν σέ ἀνάλογα ἔργα τους. Βλ., μεταξύ ἄλλων καί θαυμάσιο πίνακα Ν. Κουνελάκη (+ 1865) μέ τήν ἀνάλογη παράσταση, πού ἐκτίθεται στήν Ἐθνικὴ Πινακοθήκη Ἀθηνῶν. Πρβλ. καί μεγαλειώδες καί μελωδικώτατο Ὁρατόριο Vivaldi, Ἰουδαίθ.

(4) Τό ἀνωτέρω μᾶς θυμίζει παρόμοιο τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς σοφίας: «ψυχῆς πείρατα ἴων οὐκ ἂν ἐξεύροιο, πᾶσαν ἐπιπορευόμενος ὁδόν· οὕτω βαθύν λόγον ἔχει» Ἡράκλειτος, ἀπόσπασμα 45. Πρβλ. «αὐτὸ πού πρέπει σ' αὐτὴν τήν καρδιά τὴν βαθιά σάν ἄβυσσος» Ch. Baudelaire, Paris 1890, σ. 112 (ποίημα L'ideal).

(5) Βλ. λεπτομέρειες σέ Π. Μπρατσιώτου, Εἰσαγωγή εἰς Π.Δ., σελ. 238 - 249. Γιά τὸν ἐρωτομανῆ Ξέρξη βλ. Ἡρόδοτος τοῦ, Ἱστορίαι ΙΧ 108 - 113 (Δ. Μαρωνίτη, εἰσαγωγή, μετάφραση καί τρία δοκίμια, Ἡρόδοτος, Ἑπτὰ νουβέλες καί τρία ἀνέκδοτα, Ἀθῆναι 1981, σ. 124 - 135, 182, - 194).

(6) Πρβλ. ὅτι ὁ Σολομὼν σηκώθηκε ἀπὸ τὸ θρόνο του γιά νὰ προὔπαντήσῃ τὴ μητέρα του Βηρσαβέ, ὅταν τοῦ ἐξήτησε ἀκρόαση καί τήν ἐτοποθέτησε ἐπὶ θρόνον στὰ δεξιὰ του (βλ. Γ' Βασιλ. β' 19).

(7) Βλ. ἀπὸ τὰ ὑπεροχώτερα ἔργα τοῦ γαλλικοῦ λυρισμοῦ τοῦ 17ου αἰῶνα 'Ι. Ρακίνα, τραγωδία Ἑσθήρ.

(8) Γιά τὸν Ἀντισιωνισμό, Ἀντισιμιτισμὸ καί Παγανισμό βλ. Μ. Ρίκουεϊ, Ἀντισιμιτισμός, Ἀντισιωνισμός καί Παγανισμός, σέ Χρονικά, ὄργανο τοῦ Κεντρικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑλλάδος, ἔτ. Δ', τεύχ. 44, Δεκέμβριος 1981. Κισλέβ 5742, σ. 3 - 5.

Δροῦλῖς - ἄρθρα - παραπομπές

9) Ἑσθήρ

α) Γιά τήν ἑορτὴ τῶν Κλήρων (Purim) βλ. Βασίλ. Βέλλα, «Ἑβραϊκὴ Ἀρχαιολογία», Ἀθῆναι 1980, σ. 214 - 215. Εἰδικότερα γιά τὸ βιβλίον τῆς Ἑσθήρ βλ. Ἡλ. Οἰκονόμου. Τό βιβλίον τῆς Ἑσθήρ, Ἀθῆναι 1967.

β) Γιά τήν ποινὴ καί τὸ μέσο - ὄργανο τοῦ σταυρικοῦ θανάτου βλ. Λ. Φίλιππου, Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐξ ἀπόψεως παγκοσμίου καί πανθηρσκειακῆς, Ἀθῆναι 1958, σελίδες βλ. σέ λήμμα σταύρωσις, σελ. 1027 καί εἰκόνες σελ. 979 κ. ἐξ - πρβλ. Γεωρ. Γρατσέα, ὁ σταυρός, σύντομος βιβλικοῖστορική μελέτη, Ἀθῆναι 1967.

(10) Θέματα - προβλήματα σχετικὰ μέ τὸ ὡς ἄνω πρόσωπο, τὸ βιβλίον, τὸ σκοπὸ του, τὴ θρησκευτικὴ διδασκαλία, τὴν ἱστορικότητα, τὴν χρονολογία κ.ἄ. (δηλαδὴ γραμματολογικὰ ζητήματα) βλ. Ἀλεξίου Κνίτσεφ, «Ἑσθήρ», ὀρθοσκ. καί ἠθ. Ἐγκυκλοπαιδεία, Ἀθῆναι 1964, τόμ. 5ος, στ. 905 - 908. Τό ὄνομα Ἑσθήρ (ἐβραϊστὶ Esther, ἴσως προήλθε ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς βαβυλωνίας θεᾶς Ἰστάρ (βλ. ἐνθ' ἄνωτ. στ. 905). Κατ' ἄλλη ἀποψη «ἡ Ἑσθήρ ὡς κόρη ἐκαλεῖτο Ἀδασά (Μυρτιά), ὅταν δὲ ἐγίνε βασιλίσσα τῆς Περσίας, ὀνομάσθη Ἑστέρ ἐκ τοῦ περσικοῦ «σιταρά» (= ἀστρον). Κατὰ τὸν Ρώσελ ὅμως ἡ ὀνομασία προήλθεν ἐκ τοῦ περσικοῦ «στρε» (= παρθένος) Ἰσ. Καμπέλη, «Ἑσθήρ», Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν ΗΛΙΟΥ, τόμ. Η', σ. 326.

Σέ ἀνάμνηση τῶν γεγονότων πού ἀναγράφονται στὸ ὡς ἄν

Ἡ Ρούθ στὴ σκηνὴ τοῦ Βοάλ (ἄνω εἰκόνα) καί τὸ χωράφι μέ τοὺς θεριστὲς (κάτω εἰκόνα).

βιβλίον θεσπίσθηκε ἡ ἑορτὴ τῶν Pourim ἢ τῶν κλήρων, γιατί ἡ ἡμέρα πού ἐμελλε νὰ εἶναι γιά τοὺς Ἰουδαίους ἡμέρα πένθους, ἐγίνε γι' αὐτοὺς, ἡμέρα ἀγαλλιάσεως (Ἑσθήρ θ' 17 - ι' 3). Βλ. Ἀλ. Κνίτσεφ, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 906.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2-104 39 ΑΘΗΝΑ

τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα μέ τό Νόμο:
Ὁ Πρόεδρος τοῦ Κ.Ι.Σ. Ἰωσήφ Λόβιγγερ
Σουρμελή 2

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Λακωνία - Σπάρτη, καί 'Ισραήλ

Τοῦ κ. ΔΗΜ. ΚΑΛΛΙΑΝΗ

Ἱστορικοῦ καί λαογράφου τῆς Λακεδόνος

Στίς διαιώνιες σχέσεις τῶν Λακῶνων - Σπαρτιατῶν μέ τούς 'Ιουδαίους, ὑπάρχει ἓνα μελανό σημεῖο. Καί εἶναι αὐτό ἡ συμπεριφορά τοῦ ἐκεῖ μονάσαντος **δασίου Νίκωνα τοῦ Μετανοεῖτε** (968 - 998), ὁ ὁποῖος γιά τήν ὑπέρ τοῦ Χριστιανισμοῦ δράση του, θεωρεῖται πολιοῦχος μέ μεγαλοπρεπή, ἐπώνυμο ναό, ἄν καί δέν εἶναι ὁ πρωτεργάτης τῆς διαδόσεως τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν στήν Λακωνία - προηγούνται ἄλλοι ἱεραπόστολοι καί μεταξύ αὐτῶν ὁ φιλόανθρωπος **"Ἅγιος Θεόκλητος**, Ἀρχιεπίσκοπος Λακεδαιμονίας, ὁ θαυματοεργός (9ος αἰών). Τά αἷτια τῆς ἀντιιουδαϊκῆς συμπεριφορᾶς τοῦ μοναχοῦ αὐτοῦ, ἦσαν κυρίως ὁ θρησκευτικός φανατισμός ὁ ὁποῖος ἐξακοντιζόταν μέχρι τῆς γενικῆς εὐθύνης ὀλῶν τῶν 'Ιουδαίων γιά τόν σταυρικό θάνατο τοῦ 'Ιησοῦ. Ὁ μοναχός Νίκων καταγόταν ἀπό τήν Παφλαγονία - τόν βυζαντινόν Πόντον, καί διέτρεξε ὁλόκληρη σχεδόν τήν Ἑλλάδα, κηρύσσοντας τό Εὐαγγέλιο. Παρέμεινε ὅμως, στή Λακεδαιμονία - Σπάρτη, καί συνέβαλε στόν ἐκχριστιανισμό τῶν Ἐζεριτῶν καί Μιλιγγῶν - Σλάβων, πού εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στόν Πάρνωνα καί Ταῦγετο, καί ἦσαν πολυθεῖστες - εἰδωλολάτρες.

Οἱ 'Ιουδαῖοι τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης, διαβιοῦσαν στήν Λακεδαιμονία - Σπάρτη, ἐπί μακράν σειράν ἐτῶν, καί ἀσκοῦσαν διάφορα βιοτεχνικά ἐπαγγέλματα, κυρίως τοῦ βυρσοδέψου, καί ἐπιδίδονταν στό γενικό ἐμπόριο. Ὁ ἱστορικός **Χόπφ** σημειώνει:

Στή Λακεδαίμονα ἐδρεύουσι πλούσιοι καί εὐπαίδευτοι οἰκῆτορες ἀλλά, μεταξύ αὐτῶν δέν εἶναι πρωτοφανεῖς, ὅπως καί στή λοιπή Ἑλλάδα, οἱ βιαιοπραγίες. Ἰδίως δέ, ὅπως ἦταν ἐπόμενο, ὑφίσταντο πολλὰ δεινά ἀπό τόν φανατισμό τῶν Χριστιανῶν, οἱ 'Ιουδαῖοι, οἱ ὁποῖοι στή Λακεδαίμονα, καθῶς καί σέ ἄλλες πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἀποτελοῦσαν μικρές κοινότητες».

Πολύ ἀρχαίες, ἄλλωστε, ὑπῆρξαν οἱ σχέσεις Σπαρτιατῶν καί 'Ιουδαίων καί ἐθεωροῦντο, μεταξύ τους, συγγενεῖς λαοί. Διεταράχθησαν μόνον ἐπί τῆς περιόδου τοῦ μοναχοῦ Νίκωνα καί τῶν ἀντιχριστιανικῶν ἐνῶ οἱ κύριοι ἐχθροί τοῦ Χριστιανισμοῦ μέ πράξεις βίας καί λη-

στρικές, ἦσαν οἱ εἰδωλολάτρες Σλάβοι τῆς περιοχῆς.

Ὁ ὅρος τόν ὁποῖον ἔθεσε ὁ Νίκων στούς τότε Σπαρτιάτες προκειμένου νά ἐπισκεφθεῖ τήν πόλιν τους, μέ διωγμό τῶν 'Ιουδαίων — ὑπέφερε ἡ Σπάρτη ἀπό τήν ἐπιδημία τοῦ λοιμοῦ - χολέρας καί ἐπέβαιναν σωρηδόν οἱ κάτοικοι — ἀποτέλεσε ψυχολογική δοκιμασία γιά τούς ἐκπροσώπους τῆς πόλης καί ἀσφαλῶς ὑπεχώρησαν γιά εὐρύτερους κοινωνικούς λόγους. Ὁ ὅρος ὅμως αὐτός δέν τιμᾷ τό πρόσωπο τοῦ ἱεραποστόλου Νίκωνα γιὰτί, μεταξύ τῶν πασχόντων καί ἀποθνησκόντων, θά ἦσαν καί πολλοί ἀναίτιοι 'Ιουδαῖοι.

Οἱ ἐκδιωχθέντες 'Ιουδαῖοι ἐγκατεστάθησαν στά τρία χωριά: **Τρύπη**, **Ἀναβρυτή**, ἐπί τοῦ Ταυγέτου, καί στά **Τσιντζίνα**, ἐπί τοῦ Πάρνωνα. Καί ἐκεῖ ἀσκοῦσαν τό ἐπάγγελμα τοῦ βυρσοδέψου (ταμπάκια) μέχρι τά τελευταῖα, πρό τοῦ Β' παγκοσμίου πολέμου, ἔτη κυρίως ἡ Ἀναβρυτή σέ μεγάλη-ἐκταση καί εἶχε καλύψει τόν κλάδο τῆς ὑποδηματοποιίας καί τῶν μαλλίνων ὑφαντῶν γιά οἰκιακές χρήσεις (σαζ(ματα, ντορβάδες γιά τά ἐλαιοτριβεῖα), σέ ὁλόκληρη τήν Πελοπόννησο.

Φαίνεται ὅτι οἱ τότε 'Ιουδαῖοι, μέ τόν καιρό ἀφομοιώθηκαν, μέ τούς ἐντοπίους γιὰτί δέν ἐπιμαρτυροῦνται μετακινήσεις καί ἐκπατρισμός τους. Μᾶς ἀφῆσαν τίς ἐπιδέξιες βιοτεχνικές τους ἐπιδόσεις καί τόν τρόπο ἐμπορίας γιά πολλοῦ αἰῶνες. Καί οἱ Λάκωνες - Λακεδαιμόνιοι ὀφείλουμε εὐγνώμοσύνη στούς πρωτοπόρους βιοτέχνες 'Ιουδαίους τῆς βυζαντινῆς Λακεδαιμονίας.

Καί τά τρία αὐτά λακεδαιμονικά χωριά ὑφίστανται καί σήμερα καί θεωροῦνται οἱ κάτοικοί τους πολύ προοδευτικοί καί ἐφευρετικοί στό ἐμπόριο.

Ἀκόμη καί στήν ἀλλοδαπή (ΗΠΑ), ἀποδεικνύουν τή ζωτικότητα τους σέ πολλά ἐπαγγέλματα καί θεωροῦνται ἐπιτυχόντες ἐμποροὶ καί καταστηματάρχες. Εἶναι δέ σημαντικοί δωρητές πρός τίς γενετείρες τους.

Στό χωριόν Τρύπη, πρός τόν Μυστρά, δείχνεται καί ὀνομάζεται ἀκόμη, τό νεκροταφεῖο τῶν τότε Ἑβραίων.

(Γιά τό ἴδιο θέμα ἔχει δημοσιευθεῖ ἀρθρο τοῦ Ζ. Ἀννερῖ, «Οἱ Ἑβραῖοι τοῦ Μυστρά», «Χρόνικά» τ. 40, Ἰούνιος 1981).

Σπάρτη

Σπάρτη πόλις - κράτος στην Πελοπόννησο, ονομάζετο Μυστράς την περίοδο των Σταυροφοριών. Η παλαιότερη πληροφορία περί σχέσεων μεταξύ Σπάρτης και Έβραιων περιέχεται σε επιστολή που λέγεται ότι έστάλει από τό Άρειο, βασιλιά της Σπάρτης (309 - 265 π.κ.π.) προς τόν Άρχιερέα Όνία Α΄ (Α΄ Μακ. 12:20 - 23). Στην επιστολή αυτή ο Άρειος απευθύνει τούς χαιρετισμούς του προς τούς Έβραίους και προτείνει τή σύναψη πλήρους συμμαχίας, τονίζοντας: «Τά ζώα και τά αγαθά σας είναι δικά μας, και τά δικά μας, δικά σας». Αναφέρεται επίσης σε μία γραπτή παράδοση ότι οι δύο λαοί είναι απόγονοι του Άβραάμ (βλ. Ίώσηπος, λάρχ. 14:255). Η πληροφορία αυτή συμπεριλαμβάνετο, προφανώς, σε κάποιο από τά βιβλία περί της γενεαλογίας των εθνών, τά όποια ήταν διαδεδομένα κατά τήν έλληνιστική περίοδο ή μπορεί νά πηγάζει από τό εύρύτατο γνωστό έργο του Έκαταίου από τό "Αβδηρα. Είναι πιθανόν ότι ή τότε πολιτική κατάσταση, οι σχέσεις μεταξύ Πτολεμαίων και Σπάρτης από τή μία μεριά, και Έβραιων από τήν άλλη, νά αποτελεϊ τό υπόβαθρο αυτής της συμμαχίας, καθώς επίσης κάποια ταύτιση ιδεών, (βλ. Υ. Baer, περιοδ. «Zion», 17, 1952). Ο Ίώσηπος που καταχωρεί τό κείμενο της επιστολής (Άρχ. 12:22 - 26), προσθέτει κάποιες λεπτομέρειες που δέν αναφέρονται στό βιβλίο Α΄ Μακκαβαίων. Στο ίδιο βιβλίο καταχωρείται επίσης μία επιστολή του Γιόχαναν του Χασμοναίου προς τούς Σπαρτιάτες και μία επιστολή του Συμεών του Χασμοναίου προς τούς Σπαρτιάτες (14:20 - 23). Ορισμένοι μελετητές θεωρούν αυτές τίς επιστολές έν μέρει ή τελειώς φανταστικές, (βλ. F.M. Abel, «Les livres des Maccabees» (1943), 231 - 3). Μαρτυρίες επιβεβαιωτικές αυτών των σχέσεων υπάρχουν στό βιβλίο Β΄ Μακκαβαίων (5:9), όπου περιγράφεται ή διαφυγή του Άρχιερέα Ίάσωνος στη Σπάρτη, διότι ο λαός εκεί συγγένευε μέ τόν δικό του. Οι κάτοικοι της Σπάρτης μνημονεύονται

επίσης στό Α΄ Μακκαβαίων (15:23), είναι άμφίβολο όμως άν μπορούμε νά συμπεράνουμε έξ αυτού τήν ύπαρξη εκεί έβραϊκής παροικίας, όπως όρισμένοι μελετητές προσπάθησαν νά κάνουν. Δέν ύπάρχει σαφής άναφορά περί έβραϊκής παροικίας στη Σπάρτη, καίτοι Έβραίοι ζούσαν στην Πελοπόννησο κατά τόν α΄ αιώνα κ.π. (Φίλων, «Legatio and Gaius», 281).

Κατά τόν δέκατο αιώνα ύπήρχαν Έβραίοι στη Σπάρτη που άσχολούντο μέ τό έμπόριο. Όταν ξεσπασε μία επιδημία στη Σπάρτη, ο μοναχός Νίκων (10ος αιώνας) άρνήθηκε νά προστρέξει σε βοήθεια του χωριού μέχρις ότου οι Έβραίοι, που αποτελούσαν έμπόδιο γιά τή διάδοση του Χριστιανισμού, εκδιώκοντο από εκεί. Οι παροτρύνσεις του ήταν άναποτελεσματικές. Η παρουσία Έβραιων αναφέρεται άργότερα κατά τήν περίοδο της βασιλείας των Παλαιολόγων Αυτοκρατόρων (1261 - 1453). Όταν ο Sigismondo Malatesta κατέλαβε τόν Μυστρά τό 1465, έκαψε τήν Έβραϊκή συνοικία. Υπάρχουν μαρτυρίες περί έβραϊκής παρουσίας κατά τόν 16ο και 17ο αιώνα. Άσχολούντο μέ τήν επεξεργασία της μετάξης και τό έμπόριο. Ο Γάλλος συγγραφέας Chateaubriand που έπισκέφθηκε τήν Ελλάδα τό 1806, αναφέρει μία έβραϊκή συνοικία στη Σπάρτη. Κατά τήν Έλληνική Έπανάσταση (1821 - 1829) οι Άλβανοί, που εισέβαλαν στην Πελοπόννησο, κατέστρεψαν τήν Έβραϊκή κοινότητα.

Βιβλιογραφία: F.R. de Chateaubriand, «Iteneraire de Paris a Jerusalem» 1 (1859), 161, 166. M. Schwab, «Rapport sur une Mission de Philologie en Grece» (1913), 117. A. Andreades: «Economic History 18, (3) (1934 - 37), 1 - 23. Rosames, «Togarmah», 3 (1938), 129 - 200.

(Άρθρο της έγκυκλοπαίδειας Judaica, τόμος 15, σελ. 256).

ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΥ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ

Και τό Παρίσι έκανε τό καθήκον του...

«Στίς 16 και 17 Ίουλίου 1942, 13.152 Έβραίοι συνελήφθησαν στό Παρίσι και στά περίχωρά του, μετεφέρθησαν κι εκτελέστηκαν στό Άουσβιτς. Στο χειμερινό ποδηλατοδρόμιο, που βρισκόταν σ΄ αυτό τό χώρο, 4.115 παιδιά, 2.916 γυναίκες και 1.129 άνδρες εγκλείστηκαν υπό άπάνθρωπες συνθήκες από τήν άστυνομία της κυβέρνησης του Βισύ, ύστερα από διαταγή των ναζιστών κατακτητών. Αυτοί που προσπάθησαν νά τούς βοηθήσουν, άς έχουν τίς εύχαριστίες. Περσαστικό θυμήσου».

Αυτό είναι τό κείμενο της πλάκας που απέκάλυψε στίς 17 Ίουλίου 1986 (44 χρόνια μετά) ο πρωθυπουργός της Γαλλίας και δήμαρχος του Παρισιού κ. Ζάκ Σιράκ, κατά τίς εκδηλώσεις των «Ήμερών ντροπής και δακρύων».

Μιλώντας ο Γάλλος πρωθυπουργός είπε ότι «είναι άπαραίτητο νά μήν ξεχνάμε αυτούς τούς μάρτυρες όχι γιά νά διατηρήσουμε τό μίσος, τό πνεύμα της εκδικήσεως και της άνταποδόσεως, αλλά γιά νά τιμούμε αυτούς που υπέφεραν τόσο σκληρά και γιά νά εκφράζουμε τή θέλησή μας νά μαχόμαστε πάντοτε και παντού τίς αίτίες που όδήγησαν σε τέτοια εγκλήματα».

עץ חיים היא

Δένδρον ζωής είναι η Τορά...
(Παροιμ. 3:18)